

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
NSV Liidu ajaloo kateeder

NÕUKOGUDE VÕIMU TAASKEHITES -
TAMINE VIRUMAAL 1940. AASTAL

Diplomitöö

E.LIIVIK,

Ajaloo-Keeleteaduskonna
ajaloo osakonna mittestat-
sionaarne üliõpilane
Juhendaja: dotsent K.Siilivask

*Teis NSV Liidu ajal. nat.
nr. nr. 1742*

Rakvere 1963

S I S S E J U H A T U S

1940. aasta 21. juunil on pöördeline tähtsus Eesti ajalooos. Sel päeval pühkis töötava rahva võimas väljaastumine minema 20 aasta jooksul rahvast rõhunud kodanliku valitsuse. Kuu aega hiljem kuulutati Eestis välja nõukogude võim ja augustis ühineti uuesti Nõukogudemaa rahvaste sõbraliku perega. Eesti rahva ajaloo algas täiesti uus ajajärk. Eesti töötav rahvas oli saavutanud nüüd tõelise vabaduse. Tööorjast sai elu peremees. EKP juhtimisel asus eesti töörahvas ehitama üles uut elu, korraldama ümber majandust, mille Eesti kodanlikud võimumehed olid laostanud.

Sotsialistlikust revolutsioonist, mis algas 21. juunil kodanluse diktatuuri kukutamise ja lõppes 21. juulil nõukogude võimu kehtestamisega, võttis aktiivselt osa kogu Eesti töörahvas, sealhulgas ka Virumaa töölisklass, talupojad ja töötav intelligents.

Käesoleva töö ülesandeks ongi näidata, kuidas toimus Virumaa töörahva revolutsiooniline väljaastumine 1940. aasta juunis; analüüsida sotsialistliku revolutsiooni käiku maakonnas ja näidata Virumaa töörahva aktiivset osavõttu revolutsioonist; anda ettekujutus nõukogude võimu kehtestamise algusest maakonnas ja tuua välja saavutatud tagajärjed.

Töös käsitletakse peamiselt neid murrangulisi poliitilisi sündmusi ja ümberkorraldusi, mis toimusid maakonnas 1940. aasta juunis, juulis ja augustis. Töö koosneb sissejuhatuses, kolmest peatükist ja kokkuvõttest. Esimeses peatükis antakse ülevaade 1940. aasta 21. - 22. - 23. juuni revolutsioonilistest demonstratsioonidest maakonnas. Teine peatükk käsitleb sotsialistliku revolutsiooni käiku Virumaal

1940. aasta juunis-juulis ja uue Riigivolikogu valimisi, mis toimusid 14. ja 15. juulil 1940. a., maakonnas. Kolmas peatükk on pühendatud nõukogude võimu esimestele sammudele Virumaal, üleskerkinud raskustele ja saavutatud tulemustele.

Töö põhineb Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklikus Keskarhiivis ja Fr. R. Kreutzwaldi nimelises Eesti NSV Riiklikus Raamatukogus säilitatavatele arhiivimaterjalidele ja tolleaegsete ajalehtede "Kommunist", "Rahva Häälel", "Virumaa Teataja" ja "Punane Virumaa" andmetel. Peale nimetatute on kasutatud publitseeritud dokumente, käsikirjalisi ning publitseeritud mälestusi ja vastavat spetsiaalset kirjandust.

Ajalehed andsid rikkalikult materjali demonstratsioonidest ja koosolekutest seoses kesksete poliitiliste sündmustega maa elus, samuti ametiühingute ja Üleriikliku Maatööraha Ühingu organiseerimise kohta. Ka maareformi teostamist valgustati ajalehe veergudel laialdaselt, kuid väga tagasihoidlikuks jäid teated EKP Virumaa organisatsioonide kohta. Ajalehtede materjali suureks puuduseks oli asjaolu, et arvulised andmed oli tihti erinevates ajalehtedes vasturääkivad. "Virumaa Teataja" materjalid kannatasid üldsõnalisuse all. Oktoobris, mil ajaleht muutus EKP Rakvere Komitee häälekandjaks ("Punane Virumaa"), omandas selle sisu märksa konkreetsema ilme.

Publitseeritud dokumentidest on kasutatud kogumikku "1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis"¹, mis sisaldab huvitavaid dokumente revolutsioonilise situatsiooni kujunemise kohta 1939. aastal ja 1940. aasta esimesel poolel, sotsialistliku revolutsiooni teostamisest 1940. aasta juuni-juulis ja nõukogude võimu esimeste sammude kohta 1940. ja 1941. aastal kuni Suure Isamaasõja alguseni. Kogumikust on kasutatud vabariigi valitsuse seadusi ja korraldusi ja Virumaa sündmusi puudutavaid dokumente, kuid viimaseid polnud siiski kuigi palju. Käsikirjalistest mälestustest olid autori käsutuses Rakvere Rajoonidevahelise Koduloomuuseumi

¹ 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, Dokumente ja materjale, Tallinn 1960.

ning Narva Linna ja Ajaloo Muuseumi fondides leiduvad 1940. aasta pöördelistest päevadest osavõtjate mälestused. Oma mälestusi jagasid autoriga 1940. aasta revolutsioonist osavõtjad J. Seilental, J. Palginõmm, O. Milder ja O. Põlts-Knuude.

1940. aasta otsustavaid juuni-juulipäevi ja tööstuse ümberkorraldamist Narvas ja Kundas meenutavad A. Treiberg ja A. Valdsak kogumikus "Saabus päev".¹ Mälestuste kogumik sisaldab kirjutisi kolmekümnelt autorilt, kes jutustavad sotsialistliku revolutsiooni tingimuste küpsemisest Eestis, revolutsiooni ettevalmistamisest ja teostamisest. Enamiku teoses olevate mälestuste autoriks on aga Tallinna ja Tartu revolutsioonisündmuste kaasategijad.

Üldise ülevaate 1940. aasta revolutsioonist ja nõukogude võimu taaskehtestamisest annab S. Kutsar-Zabrodskaja uurimus "Eestimaa Kommunistlik Partei 1940. aasta revolutsioonis".² Nimetatud teos on andnud olulist abi ja lähtekohti ka käesoleva töö kirjutamiseks.

Kodanluse võimutsemise aastail valmisid Eestis, samuti Virumaal, tingimused revolutsiooniliseks väljaastumiseks. Neid valmistas ette kogu maa majanduslik ja poliitiline areng.

Kodanlik Eesti oli nii poliitiliselt kui ka majanduslikult sõltuv Lääne-Euroopa imperialistlikest suurriikidest.

Eesti majanduse lahutamine Venemaa majandusest tõi kaasa suurtööstuse laostumise, mistõttu kodanlikus Eestis tööstustöölise arv tunduvalt kahanes. Pidevalt valitses suur tööpuudus. Tähtsamates tööstusharudes võimutses väliskapital: Eesti leidis külluses odavat tööjõudu. Aasta-aastalt kasvas välisvõlg, ületades 1940. aastal kahekordselt riigieelarve tulud. Põllumajandus ei saanud jalgu alla. Kodanlik

¹ Saabus päev, 1940. aasta revolutsioonilistest sündmustest osavõtjad jutustavad, Tallinn 1960.

² S. Kutsar-Zabrodskaja, Eestimaa Kommunistlik Partei 1940. aasta revolutsioonis, Tallinn 1960.

maareform ei kaotanud maapuudust külas. Hoopis vastupidi - tugevnes differentseerumine ja suurenes kulakluse, kodanluse diktatuuri peamise toe, osatähtsus.

Eesti oli muutunud imperialistlike riikide varustajaks põllumajandussaadustega - liha, või, munade - ning tööstusliku toorainega. Sisse veeti peamiselt tööstustooteid ja masinaid, milledest paljusid oleks võinud valmistada Eestiski. Eesti majandus sõltus kapitalistliku maailma välis- turust.

Eesti kodanliku valitsuse välispoliitika oli lääne orientatsiooniga, teenides imperialistlike suurriikide huvisid nende sõjalistes ettevalmistustes. Alates fašistide võimuletulekust Eestis 30-nendate aastate keskel teenis Eesti valitsus Saksamaa sõjapoliitika huvisid. Fašistlik valitsus tegi ohjeldamatut natsionalistlikku Nõukogude-vastast propagandat.

Majanduse allutamise väliskapitalile ning sõjalised ettevalmistused tõid kaasa ekspluateerimise tugevnemise, elukalliduse tõusu ja reaktsiooni kasvu siseriigis. Eriti halvenes olukord 1939.a. seoses Teise maailmasõja algusega. Riigis intensiivistusid Nõukogude Liidu vastased sõjalised ettevalmistused, elukallidus tõusis veelgi, demokraatlikud vabadused kaotati peaaegu täiesti.

Kodanluse poliitika paratamatuks tagajärjeks oli töölisliikumise kasv mitmesugustes vormides: streigid, tüütid, märgukirjad. Valmisid tingimused revolutsiooniliseks väljaastumiseks, millele möödapääsmatult viis üha rohkem ummikusse jooksev kodanluse valitsemispoliitika. Töötava rahva poliitiline aktiivsus tõusis. Riigis kasvasid ja arenesid revolutsioonilised jõud.

Vastavalt majanduslikule ning poliitilisele arengule tugevnesid ka virumaa revolutsioonilised jõud.

Virumaa põhjaossa oli koondunud osa Eesti suurimatest tööstusettevõtetest. Kiviõli, Küttejõu, Kohtla-Järve, Kohtla-Nõmme, Jõhvi, Kukruse, Sillamäe ja Viivikonna - need moodustasid põlevkivi tootmise ja ümbertöötlemise rajooni. 1939.a. 1.jaanuariks töötas siin umbes 5188 töölise¹. Põh-

¹ Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklik Keskarhiiv (ENSV ORRKA), f.1831, nim.1, s.-ü. 1184, 1.10.

jarannikul Kundas oli ka a/s "Port-Kunda" tsemenditehas, kus töötas ligikaudu 400-500 töölisi.¹ Aseris asus telliskivitehas umbes 150 töölisega.²

Maakonna idaosas asus üks Eesti vanemaid ja suuremaid tööstuskeskusi - Narva, kus paiknes kaaluv osa Eesti tekstiilitööstusest. Revolutsiooni eelõhtul töötas siin ligi 5000 tekstiilitöölisi.³ Suurim ja eakaim Narva tekstiilivabrikutest oli Kreenholmi Manufaktuur, kus 1. jaanuari 1940. aasta andmetel töötas 2078 töölisi.⁴

Virumaa tööstust iseloomustas, nii nagu Eesti tööstust kodanliku vabariigi päevil tootmisvõimsuste mittetäielik ära kasutamine ja tähtsamate tööstusharude allutamine väliskapitalile. Näiteks kogu põlevkivitööstusesse paigutatud kapitalist väliskapital moodustas 80%, kuna tsemenditööstus oli 100%-lt väliskapitali käes.⁵ Tööstuse alakoormatuse kõige eredamaks näiteks Virumaal on Narva tekstiilitööstus, kus kasutati ära ainult 20% kogu tootmisvõimsusest.⁶

Kodanliku diktatuuri päevil arenes maakonna suur-tööstustest edasi ainult põlevkivitööstus. 1939. aastaks kasvas põlevkivi kaevandamine 2,7 korda võrreldes 1935. aastaga. Põlevkiviõli tootmine suurenes sama ajavahemiku jooksul 3,8 korda.⁷ Enamus põlevkivitööstuse toodetest eksporditi aga välismaale, 30-nendate aastate teisel poolel peamiselt just fašistlikule Saksamaale.

Võrreldes Virumaa küla Lõuna-Eesti külaga polnud siin differentseerumine nii terav. Enamuse maakonna talurahvast moodustasid kehvik- ja keskmiktalupojad, kuna kulaklike talude protsent oli võrdlemisi väike. Talude suuruse järgi

¹ ENSV ORRKA, f.1831, nim.1, s.-ü. 1184, l.10.

² "Kommunist" nr.5, 8. juuli 1940.

³ "Narva Tööline" nr.10, 5. juuli 1960.

⁴ E.Brandt, Eesti majanduse olukord kodanliku diktatuuri perioodil, Tallinn 1955, lk.16.

⁵ Samas, lk.21.

⁶ Samas, lk.16.

⁷ Samas, lk.28.

oli pilt järgmine: ¹

1 - 5 ha	9,8%
5 - 10 ha	17,7%
10 - 20 ha	37,1%
20 - 30 ha	19,8%
30 - 50 ha	13,3%
üle 50 ha	2,3% talude üldarvust.

kehvikuid (talude suurus 1 - 10 ha) - 27,5%,

keskmikke (talude suurus 10 - 30 ha) - 56,9%,

kulakuid (talude suurus üle 30 ha) - 15,6% talude üldarvust.

Tegelikult võib pidada kehvikute protsenti suuremaks, sest 53,2%-l 10-20 ha suurustest taludest oli ainult 1-2 lehma.² Osa nendest langeb kehvikute hulka.

Eriti suur oli kehvtalurahva hulk Narva ümbruse külades. Näiteks Raja vallas, kus oli kokku 705 talu, oli neist kehviktalusid 342 ja keskmikke 336, üle 30 ha talusid oli ainult 27.³ Suur osa 20-30 hektarilistest taludest olid viletsad rohumaad, kuna põldu oli ainult mõni hektar. Need suurendavad veelgi kehvikute arvu.

Revolutsioonilised jõud maatameeste ja kehvtalurahva näol olid Virumaa külas küllaltki suured, eriti just Narva ümbruses. Neid tuli ainult oskuslikult võitlusele viia.

Kodanluse võimutsemine tõi Virumaa töölisklassile ning talurahvale kaasa ränga ekspluateerimise, madala palga, pika tööpäeva ja kerjusliku elamise.

Eriti raske oli kaevandustöölise olukord. Niigi ränga töö tegid veelgi raskemaks viletsad tööriistad ning peaaegu täielik töökaitse puudumine. Onnetusjuhtumite arv oli väga suur. 1938.a. oli Kohtla-Järve põlevkivitööstuses 927 õnnetusjuhtumit, üks neist lõppes surmaga. Töölise arv samal ajal oli 2095. Kannatada sai umbes iga teine tööline.⁴

¹ Põllumajandusloendus 1939.a., Vihk 1, Tallinn 1940, lk.3.

² Samas, lk.208.

³ 1940.aasta ..., dok.nr.202, lk.249.

⁴ ENSV ORRKA, f.1840, nim.1, s.-ü.124, l.292-294.

Vigastatud või haigestunud tööline jäi lihtsalt saatuse hooleks. Haiglaid ja arste oli maakonnas väga vähe. Kohtla-Järvel oli kodanliku perioodi lõpupäevil üks 20 voodikohaga haigla ja 2-3 arsti, kuna elanikke oli 5000 ümber.¹

Kõige rängemaks nuhtluseks oli tööliste jaoks tööpuudus, mis suurenes eriti peale II maailmasõja algust 1939.a.sügisel. 1939.a.oktoobri lõpul teatatakse Narvast, et ainuüksi Kreenholmist vallandati 400 töölist ja 27.oktoobril vallandatakse veel 250 inimest.² Osa vallandatuist leidis juhuslikku tööd, kuid osa jäi täiesti tööta. 4.jaanuaril 1940 teatab Narva linnavalitsus, et linnas on 353 töötut.³ Tegelikult oli nende arv märksa suurem, sest linnavalitsuse andmed ei haaranud osaliselt töötuid. Kõik tööotsijad ei registreerinud ennast ka tööbörsil, sest sealt oli vähe abi loota. Kõige suurem tööpuudus maakonnas oligi Narvas, sest sõja alguse tõttu vähenes tekstiilitööstusele vajaliku tooraine sissevedu. Üldse oli Eesti 1940.a. jaanuaris mittetäielike andmete põhjal 11000 töötut.⁴ Tööjõu reservarmee olemasolu viis alla tööliste palgad ja halvendas nende töötingimusi.

Töörahal puudusid poliitilised õigused, keelati streigivõitlus, suleti progressiivsed ühingud. Riigis kehtis kaitseseisukord.

Majanduslik ning poliitiline õigusetus kutsus esile tööliklassi võitluse. Virumaa proletariaat võitles oma õiguste eest kogu kodanliku perioodi jooksul. 1936.a.aastal toimus põlevkivitööstustes rida streike: Kiviõli tööliste streik juulis-augustis,⁵ streik Viivikonna kaevanduses ja Gold-Fields'i õlitööstuses.⁶ Suurim neist oli Kiviõli streik, millest võttis osa üle 1000 töölise ja mis paistis silma oma organiseerituse ning visadusega. Kiviõli streiki-

¹ "Kaevur" nr.69, 9.juuni 1960.

² 1940.aasta ..., dok.nr.36, lk.74.

³ Samas, dok.nr.49, lk.90.

⁴ S.Kutsar-Zabrodskaja, viidatud teos. lk.23.

⁵ "Rahva Hääl" nr.231, 29.sept.1955.

⁶ ENSV ORRKA, f.1831, nim.1, s.-ü.1185, l.115 ja l. 117-120.

jaid abistasid ümberkaudsete kaevanduste töölised kogudes streikijatele abiraha. Näiteks Käva kaevanduse töölised kogusid selleks 20.000 senti.¹ Töölisklassi streigivõitlus hirmutas kodanlust. Juba 1937.a. anti välja seadus, mille põhjal tööliste ja ettevõtjate vahelised konfliktid lahendas Töötülide Komisjon. Tööliste võitlus jätkus uues nn. "töötülide" vormis. Virumaal oli 1938.a. kodanlike andmete põhjal 6 töötüli² ja 1939.a. - 11 töötüli.³ Komisjon töötas ettevõtjate huvides: ²/₃ juhtudel 1939.aasta töötülidest esitasid töölised protesti.

Samal ajal jätkusid ka streigid. 1938.a. streikisid korduvalt Kreenholmi töölised. 1939.a. toimus 8 kaevurite streiki, Kunda tsemenditööliste streik ning 9 tekstiilitööliste streiki, millistest kindlasti osa langeb Narvale.⁴

Iseäranis tugevnes töölisliikumine 1939.a.lõpul ja 1940.aastal. Kasvasid revolutsioonilised meeleolud, küpses revolutsiooniline kriis.

Võitlus oma õiguste eest oli kooliks, mis kasvas Virumaa töölisklassis ühtlustunnet ja organiseeris neid. Töölised omandasid kogemusi eelseisvaks otsustavaks lahinguks ning nende read tugevnesid.

Töölisklassi liikumist suunas EKP legaalsete töölisühingute ja parteitute ustavate töölisaktivistide kaudu. Virumaal olid pörandaalused parteiorganisatsioonid Narvas, Rakveres, Kundas ja põlevkivibasseinis.⁵ Kommunistid koondasid enda ümber aktiivseid töölisi, kelle kaasabil nad valmistasid masse revolutsiooniliseks väljaastumiseks.

Suurim parteiorganisatsioon Virumaal oli Narvas. Juba 1938.a. lõpul moodustati siin partei linnakomitee, kuhu kuulusid A.Pauk, K.Paas⁶ ja A.Silberg. Algorganisatsioonid olid Kreenholmis ja Linavabrikus. Narva parteiorganisat-

¹ "Kae vur" nr.73, 18. juuni 1960.

² ENSV ORRKA, f.1831, nim.1, s.-ü.1185, l.29-30.

³ Samas, l.2-7.

⁴ "Rahva Hääl" nr.231, 29.sept.1955.

⁵ S.Kutsar-Zabrodskaja, viidatud teos, lk.67.

⁶ A.Pauk langes Suures Isamaasõjas.
K.Paas töötab prokurörina Tallinnas.

sioonil oli suur mõju kohalikule töölisliikumisele ning tema ümber oli koondunud arvukas töölisaktiiv. 1940.a. juunipäeviks töötasid kõik Narva peamised töölisorganisatsioonid EKP juhtimisel. Eriti tugev oli EKP mõju tekstiilitöölise ametiühingus, mis haaras umbes 50% sealsetest tekstiilitöölisest, ja Narva töölisvanemate hulgas.

Kundas ja Ubjas organiseerisid parteitööd ja tööliisklassi koondamist võitluseks Bernhard Tinnuri ja Alfred Valdsak,¹ kes olid vanglast vabanenud 1938.aastal. Nende juhtimisel asutati Kundas enne 1940.aasta 21.juunit parteiorganisatsioon.²

Rakveres töötas parteivolinikuna Alfred Stamm.³ Põlevkivibasseinis oli EKP mõju suur kaevurite ametiühingus 1939.aastal, kui selle üheks juhtijaks oli EKP-le lähedalseisev isik Oskar Raus. Sama aasta lõpul ühing suleti põhjendusega, et seal tegeldakse riigivastase kihutustööga. Võitlusest võttis osa ka Narva-taguste külade talurahvas.

Revolutsiooniline meeleolu maakonnas kasvas pidevalt. EKP mõju rahvale suurenes. Seda tõendasid ka Riigivolikogu täiendavad valimised 1940.a.jaanuaris Jõhvi-Kunda-Rakvere valimisringkonnas, kus 23-häälelise enamusega valiti Riigivolikogusse kommunist Voldemar Jeanus vapside kandidaadi Oskar Luiga ees.⁴ Valitsusevastase meeleolu kasvust andis tunnistust ka asjaolu, et Eesti töörahvas, nende seas ka Virumaa töötajad, nõudis Eesti fašistlikult valitsuselt Eesti ja Nõukogude Liidu vahelise vastastikulise abistamise pakti, mis sõlmiti 28.sept.1939.a., rikkumise lõpetamist.

Virumaal olid välja kujunenud revolutsioonilised jõud - proletariaat ja tema liitlane maatöörahas. Kõige tugevam oli revolutsiooniline liikumine Narvas, kus tööliisklass oli kõrge klassiteadlikkusega ja hästi organiseeritud tugeva parteiorganisatsiooni tõttu. Võitlusvõimeline ning teadlik proletariaat oli ka ülejäänud Virumaa tööstuskes-

¹ B.Tinnuri elab pensionärina Tallinnas.

¹ A.Valdsak - pensionär Kundas.

² Rakvere Rajoonidevaheline Koduloomuseum (RM), 1621/27.

³ S.Kutsar-Zabrodskaja, viidatud teos, lk.66.

⁴ A.Stamm hukati okupatsiooniajal.

⁴ 1940.aasta ..., dok.nr.58, lk.99.

kustes. Vastupidi proletaarsele tööstusrajoonile maakonnaliin Rakvere ja teised keskused olid väikekodanliku ilmega, sest neis domineerisid käsitöölised, majateenijad, väike- ja kesk-kodanlus. Tööliste osatähtsus oli väga väike või puudus peaaegu täiesti. Sellest tingituna oli revolutsiooniline võitlus maakonnas mõningates kohtades suhteliselt nõrk, nagu näiteks Rakveres. Revolutsioonilised jõud olid siin palju nõrgemad ja vähem organiseeritud kui tööstuslikus põhjaosas.

Talupojad olid aga peaaegu täiesti organiseerimata ja nende klassiteadlikkus oli madal. Vähesel määral olid võitluseks ette valmistatud Narva-taguste valdade talupojad.

Maakonna eri osade ilme avaldas oma mõju väljastumiste kiirusele, organiseeritusele ja osavõtjate arvule ning kogu sotsialistliku revolutsiooni käigule.

I PEATÜKK

VIRUMAA TÖÖRAHVA REVOLUTSIOONILINE VÄLJAASTUMINE JUUNIS 1940

1940.a.suveks kujunes Eestis välja revolutsiooniline situatsioon. Olid nii objektiivsed kui ka subjektiivsed tingimused revolutsiooniliseks väljaastumiseks. Objektiivsed tingimused moodustasid järgmised asjaolud: rõhutatud klasside ekspluateerimine ning viletsus olid teravnenud äärmuseni; rahvahulkade revolutsiooniline aktiivsus oli tõusnud kõrgele. Oli küpsenud ka valitseva klassi kriis: Eestis võimul olev fašistlik valitsus ei suutnud enam endiste vahenditega valitseda, valitsuse sotsiaalne baas oli ahenenud. Valitsuse rahvavastane poliitika oli endast eemale tõuganud ka väikekodanluse ja enamuse talupoegadest. Oli olemas ka subjektiivne tingimus - proletariaadi ning tema liitlase kehvtalurahva valmisolek väljaastumiseks. Eesti tööliklassi juhtis Eestimaa Kommunistlik Partei, kes, lähtudes konkreetsetest tingimustest Eestis 1940.a., oli välja töötanud õige taktika ja võitnud rahvahulkade usalduse. Oma eelneva tegevusega oli EKP näidanud, et ta on suuteline juhtima rahva revolutsioonilist võitlust. Niisiis sisemised tingimused väljaastumiseks olid olemas.

Ka välispoliitiline olukord oli soodus revolutsiooniliseks väljaastumiseks. II maailmasõja tõttu oli Eesti kodanlus isoleeritud, sest kapitalistlike riikide kodanlus oli

seotud omavahelise sõjaga ja tal polnud aega "päästa" Eestit " punasest hädaohust". "... võitluses oma töörahva vastu ei tule Päts-Laidoner-Uluotsa diktatuurile appi enam ei inglise tankid, saksa täägid ega soome pussid nagu 20 aastat tagasi".¹

Rahvamasside käärimist oli võimatu peatada. Viimaseks tõukeks, mis viis rahvahulgad avalikule väljaastumisele, oli Nõukogude valitsuse noot 16. juunist 1940. aastast Eesti valitsusele. Nõukogude Liidu valitsus oli sunnitud esitama oma noodi Eestis tugevnevate sõjaliste ettevalmistuste tõttu, mis väljendusid eriti Balti riikide vaheliste sõjaliste sidemete tugevnemises. Nõukogude Liit nägi, et Eesti Vabariigi valitsuse poliitika ohustab Eesti rahva ja Nõukogude Liidu piiride julgeolekut ja pidi vahele astuma.

Noodis nõuti niisuguse valitsuse moodustamist, kes ei ohustaks rahu Eestis ja täidaks ausalt Nõukogude-Liidu ja Eesti vahelist vastastikuse abistamise pakti.²

Vastuseks Nõukogude Liidu valitsuse noodile algasid üle kogu maa tööliste koosolekud ettevõtetes, ametiühingute koosolekud jne., kus võeti vastu resolutsioonid, milles rahvas esitas avalikult oma nõudmised, kartmata valitsuse ähvardusi. Tööliste koosolekute ettevalmistamist ja läbiviimist juhtis EKP.

Virumaal, nii nagu teisteski Eesti osades, toimusid töötajate koosolekud, kus vastu võetud resolutsioonid saadeti presidendile.

Nii toimusid tööliste koosolekud Narvas Kreenholmi Manufaktuuris, Kalevi Manufaktuuris ja Linaketramise Vabrikus. Port-Kunda tsemenditehase töölised ja põlevkivibasseini töötajad pidasid koosolekud, kus täie häälega esitasid nõudmised vabariigi valitsusele.

Resolutsioonide kaudu tegi Virumaa töörahvas valitsusele teatavaks oma tahte. Resolutsioonides märgiti, et rahva olukorra parandamisel tähtsaimaks tingimuseks on rahu, et Eesti on jäänud sõjast eemale tänu Nõukogude Liiduga sõlmi-

¹ 1940. aasta ... dok.nr.74, lk.122.

² Samas, dok.nr.79, märkus 1, lk.128.

tud vastastikuse abistamise paktile. Resolutsioonides mõisteti hukka Eesti kodanliku valitsuse sõjaliste provokatsioonide poliitika ja nõuti uue valitsuse moodustamist, kelle poliitikat töötav rahvas usaldaks ja kelle suhted Nõukogude Liiduga oleksid sõbralikud. Resolutsioonides loetleti töötava rahva nõuded, milledest lähtudes pidi tegutsema uus valitsus. Need olid järgmised: riigiaparaadi puhastamine rahvavaenulikest elementidest, kaitseliidu laialisaatmine, demokraatlike vabaduste kehtestamine, suletud töölisorganisatsioonide taasavamine, võitlus spekulatsiooni vastu jm. Lisaks nendele nõudis tööliste spordiühingu "Vasar" Narva osakond, et valitsus seaks sisse sotsiaalkindlustuse töötaoleku, vanaduse ja invaliidsuse puhul, et valitsus kindlustaks palgalise puhkuse töölistele ja teenistujatele, et kaotataks isikumaks, mis rõhus töötavat rahvast ränga koormana.¹

Oma koosolekutel töölisel avaldasid usaldust Punaarmeele ja kiitsid heaks Nõukogude väeosade kui rahu ja julgeoleku kaitsjate paigutamise Eesti territooriumile.

Virumaa töötajate, nii nagu kogu Eesti töötajate, kindel nõudmine oli: kukutada fašistlik valitsus ning luua rahva huvisid teeniv valitsus, tugevdada sõprust suure idanaabri Nõukogude Liiduga.

Tööliste resolutsioonidele tehti presidendi kantseleis märkus: "Härra president võttis need seisukohad teadmiseks."² võiks arvata, et valitsus oli valmis täitma tööliste nõudeid, kuid tegelikult ei mõeldudki arvestada ei Nõukogude Liidu nooti ega tööliste nõudeid. 18. juunil ilmus hoopis sõjavägede ülemjuhataja Laidoneri määrus, mis keelas ära igasugused koosolekud ja demonstratsioonid. Käskkirjad nõudsid sissesõitnute registreerimist politseis, kehtestasid öise liikluskeelu jne.³ Valitsus näitas veel oma küüsi, kuid need polnud enam ohtlikud. Tööliste võitlus oli välja kasvanud kodanluse haardepiirest. Tööraha väljaastumine oli kujunenud paratamatuks, sest fašistlik valitsus ei ol-

¹ S. Kutsar-Zabrodskaja, viidatud teos, lk. 86-87.

² 1940. aasta ..., dok. nr. 82, märkus 1, lk. 132.

³ Samas, dok. nr. 80, lk. 128-129.

nud nõus maha panema oma volitusi ja ametist lahkuma. EKP asus ette valmistama töölisklassi revolutsioonilist väljaastumist.

EKP valmistas ette väljaastumist, toetudes laialdasele ametiühingute revolutsioonilisele aktiivile. Tallinna töölisklassi väljaastumise läbiviimiseks toimus 19.juunil EKP Keskkomitee büroo ja parteile lähedalseisvate ametiühingute juhtide koosolek ja 20.juunil Töölisvõimla koosolek, kus partei nõudmised leidsid toetust Tallinna töölisklassi poolt. 20.juuni hilisõhtul toimus H.Arboni¹ korteris EKP Keskkomitee büroo istung, kus otsustati 21.juunil läbi viia üldstreik ja demonstratsioon üle kogu maa. Koosolekul määrati ka volinikud, kes pidid sõitma linnadesse ja maakondadesse väljaastumisi organiseerima. Virumaale sõitis N.Ruus.²

21.juuni sündmused Tallinnas olid otsustavad. 21.juunil toimus siin võimas tööliste väljaastumine, vabastati poliitilised vangid, moodustati Rahva Omakaitse salgad, kes võtsid enda valdusesse Toompea, samuti teostasid tähtsamate asutuste kaitset ning hoidsid linnas alal distsipliini.

Rahva väljaastumise tulemusena Tallinnas kukutati endine rahvavaenulik valitsus. Kell 10 õhtul teatati uue demokraatliku valitsuse moodustamisest. Nimetus "uus valitsus" polnud lihtne fassaadi vahetus, vaid see oli tööpoolest fašismivastase rahvarinde valitsus, kelle eesmärgiks oli uue riigikorra kehtestamine ja töötajate vabastamine kapitali rõhumisest.

Tööraha revolutsioonilisele väljaastumisele Tallinnas järgnesid revolutsioonilised demonstratsioonid üle kogu maa.

Virumaal algasid revolutsioonilised sündmused kohe 21.juunil. Esireas sammus siin vanade revolutsiooniliste traditsioonidega proletaarne keskus Narva.

Ettevalmistavaid koosolekuid eelmistel päevadel, nagu olid Tallinnas, Virumaal ei toimunud. Toimuvate sündmus-

¹ H.Arbon oli enne 21.juunit EKP Keskkomitee büroo liige, peale 21.juunit Ametiühingute Keskliidu juhatuse esimees ja EKP Keskkomitee sekretär.

² J.Seilentali ja O.Milderi seletuse põhjal.

te järgi oli küll tunda, et otsustavad sündmused lähenevad, kuid millal need toimuvad, seda ei teatud. Määrati ju revolutsiooniliste demonstratsioonide kuupäev - 21. juuni - kindlaks alles eelmisel päeval, 20. juunil ja partei volinikud, kes sõitsid Tallinnast välja öösel, jõudsid Virumaa keskus-
tesse 21. juuni hommikul.

Virumaa töörahvas oli siiski valmis välja astuma, sest oli näha, et teisiti riigis väljakujunenud revolutsiooniline kriis ei lahene. Ja juba proletariaadi kogu eelnev võitlus EKP juhtimisel oli töörahva 21. juuni väljaastumise ettevalmistamiseks, kasvatades töörahva teadlikkust ning koondades ja organiseerides tema ridu. Ja mida tugevamad olid kohalikud parteiorganisatsioonid, seda suurem oli tööliste eelnev ettevalmistus väljaastumiseks.

Mõningaid otseseid ettevalmistusi oli siiski Narvas: nii oli Tekstiilitöölise Ühingu Narva osakonna juhatus korraldanud asja nii, et keegi juhatusel liikmeid oli 21. juunil eelnevatel päevadel alati ühingu ruumes valves, et saabuvate sündmuste puhul oleks kohe võimalik astuda vajalikke samme.¹

Samal päeval väljaastumisega Tallinnas toimusid töötajate demonstratsioonid Narvas, Rakveres ja Kundas.

Kõige võimsamaks Virumaal kujunes väljaastumine Narvas. Sündmustest Tallinnas saadi Narvas teada 21. juuni hommikul Bestimaa Kommunistliku Partei esindajalt, kes oli saadetud Narva rahva demonstratsiooni organiseerima.

Töölisi organiseeris demonstratsiooniks Narvas kommunistide juhtimisel tekstiilitöölise ametiühingu aktiiv, sest viimane oli Narva suurim ning revolutsioonilise ametiühing. Siia kuulus juunipöörde päevil umbes 200 aktiivset liiget.²

Kommunistide Adolf Pauki ja Kaarel Paasi, Kreenholmi töölisvanema Arnold Treibergi ja August Põltsi juhti-

¹ Saabus päev, lk. 167.

² "Narva Tööline" nr. 82, 9. juuli 1960.

misel koguti tekstiilitöölaliste ühingu ruumidesse esindajad igast tekstiilivabrikust, umbes 30 töölisaktivisti.¹ Treiberg selgitas kokkutulnuile, et Tallinnas on töölised välja astunud vana reaktsioonilise valitsuse vastu ja nõuavad rahvavalitsuse moodustamist ning ka Narva töolistel tuleks ühineda tallinlastest töolistega. See oli rõõmusõnum, mida oldi kaua oodatud. Kõigile oli sõnadetagi selge, milline aeg on kätte jõudnud. Igasse vabrikusse saadeti esindaja demonstratsiooni organiseerima. Naisaktivistid hankisid punast riiet ning valmistasid sellest loosungeid ja lippe.

Korra hoidmiseks demonstratsiooni ajal linnas eraldati rühm ametiühingu aktiviste, kes kandsid varrukal punast sidet.² Neid võib lugeda Narva Rahva Omakaitse esimeseks üksuseks, sest nad täitsidesamu ülesandeid kui hiljem ametlikult moodustatud Rahva Omakaitse. See oli töolistele oma algatus revolutsioonilise korra hoidmiseks.

Paari tunniga olid ettevalmistused tehtud. Tekstiilitöölaliste ühingu hoone juurest liikus kaks veoautot umbes 40 inimesega ja tuules lehvivat lippude ning loosungitega Jaanilinna poole. Vabrikutes puhusid sireenid. Kõikjal jätsid töölised töö seisma ja kogunesid demonstratsioonile.

Esimene miiting Narvas sel mälestusväärsel päeval toimus Jaanilinnas Linnavabriku hoovis. Siia tuli ka Kaalivabriku töolistele demonstratsioon tuues kaasa lipu 1917. aasta võitluspäevilt. Linnavabriku hoovis miitingul kõnelejad Kaarel Paas, Adolf Pauk ja Arnold Treiberg.³ Kõnelejad teatasid rahvale sündmustest Tallinnas. Töölised väljendasid oma nõudeid tormiliselt hüüetega: "Maha klikivalitsus!", "Sõbralik vahekorid Nõukogude Liiduga!", "Nõuame Kaitseliidu laialisaatmist!" Töölised vihkasid rõhujate valitsust.

Jaanilinnast liikus rongkäik umbes keskpäeval tagasi üle jõe. Rongkäigu ees sõitis kaks veoautot tekstiili-

¹ Saabus päev, lk.168.

² "Narva Tööline" nr.82,9.juuli 1960.

³ Saabus päev, lk.169.

tööliste ametiühingu ja teiste punalippudega, millel olid rahva nõudeid väljendavad loosungid. Lauldi "Internatsionaali", kajasid hüüded: "Maha sõjaprovokaatorite valitsus!", "Elagu Nõukogude Liit!" Teel liitus demonstratsiooniga pidevalt inimesi. A.Treiberg¹ meenutab: "Kui rongkäigu algus oli jõudnud Jaanilinna mäele, siis heitsin pilgu tagasi - nägin kilomeetripikkust inimmerd, kes liikus ning lainetas punalippude all ja laulis revolutsioonilisi laule."²

Demonstratsiooniga liitusid siidikudumisvabriku "Vill" töölised, Kreenholmi Manufaktuuri töötajate pere, elanikud kulgu külast. Narva kõigi suurte ning väikeste ettevõtete ja käitiste töölised võtsid osa demonstratsioonidest. Iga Narva tööline ühines nõudega: "Maha kilikivalitsus!"

Meeleavaldajad suundusid Kreenholmi turuplatsile, kuhu kogunes umbes 5000 töolist. Siin toimus miiting. Tööliste kõneles Kreenholmi töölisvanem A.Treiberg, kes teatas, et on saabunud võidupäev. Kulgul paikneva Punaarmee osa komandör tervitas oma kõnes Eesti töötavat rahvast nende suurpäeval.

Narva töölised kiitsid üksmeelselt heaks Tallinna Töölisvõimla koosolekul vastuvõetud otsused, nõudes Nõukogude Liidule sõbraliku valitsuse moodustamist ja mõistes hukka endise valitsuse provokatsioonilise sõjapoliitika. Narva töökläss nõudis poliitiliste vangide vabastamist, trükivabadust, poliitiliste väljasaadetute tagasitoomist endistesse elukohtadesse jne. Miitingust osavõtjad tervitasid palavalt Punaarmeed, kes aitas hoida Eestit eemal sõjast.³

Miiting oli lõppenud, kuid hiliste õhtutundideni täitsid Kreenholmi turuplatsi röömsad inimesed, kes olid saavutanud võidu aastatepikkuse ohvreidnõudva võitluse tagajärjel.

Narva tööliste võimas meeleavaldus, mida õnnestus organiseerida paari tunni jooksul, sai võimalikuks EKP Narva organisatsiooni eelneva pideva ja sihikindla tegevuse

¹ Töötab Tallinnas "Marati" direktorina.

² Saabus päev, lk.170.

³ "Rahva Hääl" nr.1, 22.juuni 1940.

tõttu, mis liitis kõik Narva töölised võitluseks ühise eesmärgi eest. Tööliste väljaastumist Narvas juhtisid kommunistid koos tekstiilitöölise ametiühingu aktivistidega. Narva töörahva demonstratsiooni organiseerimine lühikese aja - paari tunni jooksul, annab tunnistust Narva parteiorganisatsiooni suurest mõjust kohalikele töölistele ja viimaste kõrgest klassiteadlikkusest.

Narva tööliste meeleavaldus ja nende nõuded panid kahvatama iga Narva kodanlase: nad said aru, et nende aeg on läbi.

Kundasse jõudsid teated sündmustest Tallinnas 21. juunil. Samal päeval oli Kunda tsemendivabriku ja Ubja kaevanduse kaevurite ühine demonstratsioon, kus nõuti sõjaprovokaatorite valitsuse kukutamist ja uue valitsuse moodustamist laiade rahvahulkade esindajast.¹ Kunda töötava rahva hääl ühines kõigi Eesti töötajate nõudmistega.

Ka maakonna keskusesse Rakvere saabusid sõnumid revolutsioonilistest väljaastumistest Tallinnas 21. juuni hommikupoolikul, kui siin peatus läbisõidul Neeme Ruus,² kes oli saadetud maakonda väljaastumisi organiseerima. N. Ruus kinnitas, et samasuguseid rahva demonstratsioone nagu Tallinnas tuleks organiseerida ka kohapeal.³ 21. juuni päeval ei jõutud Rakveres selles suunas midagi ära teha. Alles õhtul, kui päevauudistes teatati valitsuse kukutamisest Tallinnas, toimus Rakveres töötajate spontaanne miiting. Kella 11-ks õhtul kogunes linnavalitsuse hoone juurde rühm töölisi ja siit liiguti Palermo poole, kus asus Nõukogude Liidu väeosa. Rongkäigu ees kanti ametiühingu punasest siidist lippu, millel olid sõnad: "Kõigi maade proletaarlased, ühinege!" ja mida tänini oli varjanud töölistegelane J. Reinstein. Rakvere Õpetajate seminari taguses männikus toimus miiting. Siia oli juba enne demonstrante kogunenud hulk inimesi, sest siin asus punaarmee laste laager. Miitingul kõne-

¹ RM, käsikirjalised mälestused.

² Neeme Ruus oli Riigivolikogu saadik, uues valitsuses sotsiaalminister.

³ J. Seilentali seletuse põhjal.

lesid R.Reinstein, M.Mägi ja Punaarmee esindaja.¹ Peale miitingut liiguti rongkäigus linna tagasi ja lipp kinnitati linnavalitsuse hoone külge.²

21.juuni sündmused virumaal moodustasid ühe osa revolutsioonilistest väljaastumistest Eestis. Nad aitasid kaasa fašistliku klikivalitsuse kukutamisele näidates, et pealinna tööliste nõudmine on ka virumaa töötajate nõudmine. Ühtlasi löid väljaastumised virumaal ja teistes maakondades kodanluselt pinna jalge alt, võttes talt täiesti võimaluse koondada oma jõude revolutsiooni mahasurumiseks. Maakonna suhtes panid 21.juuni sündmused aluse kodanluse võimu kukutamisele virumaal. 21.juuni võit demonstreeris ilmekalt töörahva ühise väljaastumise jõudu.

Järgnevatel päevadel, 22.-23.juunil, demonstratsioonid jätkusid juba uues olukorras - oli moodustatud uus revolutsiooniline valitsus. Ka demonstratsioonide eesmärk oli muutunud. Kui 21.juunil nõuti klikivalitsuse kukutamist, siis nüüd kiideti heaks uue rahvavalitsuse moodustamine ning täpsustati varem esitatud nõudeid, mis pidid moodustama rahvavalitsuse tegevusprogrammi.

Juba 21.juuni õhtul oli Rakveres moodustatud komitee ülelinnalise miitingu organiseerimiseks järgmisel päeval.

22.juuni hommikul leidsid rakverlased kuulutuse-tahvlitelt ja tulpadelt punasega kirjutatud kuulutused, milledes kutsuti rahvast 22.juuni õhtul kell 5 kogunema linnavalitsuse hoone ette, kust pidi algama rongkäik.

22.juuni kujunes rakverlastele pidupäevaks. Linnas, just ametiasutustel, lehvisid kõrvuti tolleaegsete sini-must-valgete riigilippudega punased lipud. Vallimäel lossivaremetes olevasse lipuwardasse oli heisatud punane lipp, mis juba eemalt teatas uue ajastu algust Rakveres.

Ümber kell 5 õhtupoolikul hakkaski linnavalitsuse hoone juurest liikuma küllaltki suur rongkäik punaste lippu-

¹ J.Seilentali seletuse põhjal.

² RM, 1621 . Rakvere ametiühingu lippu ei ole tänini leitud.

de ja loosungitega puhkpilliorkestri saatel. Kõige käidavamate tänavate kaudu liiguti Vabadusplatsile.¹ Loosungitel olid töörahva nõuded: "Tööd, leiba, vabadust ja rahu!", "Maha kohtadel töörahva vaenlased!", "Rahvale tagasi ta õigused!" Rongkäiguga ühines pidevalt rahvast ja kui jõuti Vabadusplatsile, oli kogunenud umbes paar tuhat inimest.

Miitingu avas Rakvere ühishaigekassa juhataja V. Luksep, kes teatas uue valitsuse moodustamisest ja kutsus kõiki üles säilitama korda ja rahu. Miitingul kõnelesid veel endine poliitvang Robert Reinstein, töölistegelane Meinhard Mägi² ja ametiühingutegelane Joh. Reinstein.³ Venekeelse kõnega esines kommunist Alfred Valdsak. Kõigi Rakvere töötajate ühise mõtte väljendas oma kõnes linnanõunik Remmert öeldes: "On saabunud võidupäev. Läbi vere oleme saanud suure võidu."⁴ See oli võit, mida oli kaua oodatud ja mille eest ka Rakvere töötav rahvas oli verd valanud.

Miitingul võeti vastu järgmine resolutsioon: "Rakvere töötav rahvas oma terves koosseisus ja julges meeleolus tervitab südamlikult uut töörahva valitsust...

Meie täneme Nõukogude Liitu kaasabi eest, mis meid on hoidnud sõjast eemale!

Olgu jäädavalt kadunud tööpuudus ja viletsus ja kestku jääv rahu!

Maha varanduse vaheseinad ja elagu ühtsus!"⁵ Lipud, mille all Rakvere töötajad esitasid oma nõuded, kinnitati pärast miitingut haigekassa maja külge.

Miiting Rakveres möödus üldiselt küllaltki tagasihoidlikult ilma suurte ovatsioonideta: tugevat mõju avaldas linna väikekodanlik iseloom.

21. ja 22. juuni demonstratsiooni ja miitinguga Rakvere töötav rahvas ühines kogu Eesti töötavate elanikega, kiites heaks rahvavaenlaste valitsuse kukutamise ning uue valitsuse moodustamise. Töötavad rakverlased nõudsid uuel valit-

¹ Praegune park Gagarini-nimelisel puiesteel.

² Langes Suures Isamaasõjas.

³ Surnud.

⁴ "Virumaa Teataja" nr. 72, 26. juunil 1940.

⁵ "Rahva Häääl" nr. 3, 25. juunil 1940.

suselt lõpu tegemist kapitalismile ja kõigi elanike võrdsust.

Põlevkivitööstuse töölised, kes moodustasid suure osa Virumaa töolistest, astusid üksmeelselt välja oma aja äraelanud fašistliku valitsuse ja tema poliitika vastu.

21. juunil põlevkivitööstuse rajoonis väljaastumisi ei olnud.

22. juuniks jõuti Kiviõlis organiseerida demonstratsioon. Töölisnõukogu nõudel oli vabrikuvallitsus sunnitud jätma seisma tehased ja kaevandused, et võimaldada töolistel osa võtta rahvakoosolekust. Tööseisak kestis ka 23. ja 24. juunil. Miitingule kogunes mitu tuhat Kiviõli töolist punaste lippude ja loosungitega.

Miitingu avas Kiviõli töölisnõukogu esimees H. Schlossmann, kes teatas, et tööliste võimas demonstratsioon Tallinnas ning uue valitsuse moodustamine on juba mõju avaldanud Kiviõli vabrikuvallitsusele, sest viimane oli nõus tunnustama töölisnõukogu. Selle teate võtsid töölised vastu kiiduvaldustega, sest vabrikuvallitsus kiusas pidevalt töölisnõukogu ja takistas selle tööd. Edasi kõneleja kritiseeris töötingimusi õlitehases ja kaevanduses ja teatas, et esimeheks ülesandeks on tööliste üldkoosoleku kokkukutsumine töötasude tõstmise küsimuse arutamiseks. Kõneleja kutsus üles töölisi jätkama korralikult tööd ning koonduma kutseühingutesse.

Kutseühingute keskliidu esinaja A. Masing selgitas töolistele lähemalt riigis tekkinud olukorda ja Tallinnas toimunud sündmusi. Masing paljastas endise valitsuse Nõukogude Liidu ning rahvavastaseid mahhinatsioone. Kõneleja avaldas tänu Punaarmeele, kelle kohalolek kergendas Eesti töörahva võitu.

Kiviõli töörahvas väljendas oma vaimustust toimunud sündmuste puhul tormiliste tervitushüüetega rahvavalitsusele, Punaarmeele ja Nõukogude Liidu riigijuhtidele. Nõukogude Liidus nägid nad õigustatult rahu kaitsjat. Järgnevad kõnelejad - töölisvanem Kongi ja mitmed töölised, arvustasid teravalt senise valitsuse ja tööliste arvel rikastuva vabriku juhtkonna tegevust.¹

¹ "Rahva Hääl" nr. 3, 25. juuni 1940.

Kiviõli töölised kiitsid üksmeelsest heaks vana valitsuse kukutamise ja uue valitsuse moodustamise. Ühtlasi kavandasid Kiviõli kaevurid ja õlivabriku töölised oma edaspidise lähema tegevusprogrammi, mis seisnes koondumises kutseühinguisse, võitluses töötingimuste ja palga eest ning tootmise häireteta jätkamises. Hakkas ju töötamine nüüd omandama hoopis uut tähendust: tööd enda jaoks.

22.juunil toimus suur töötajate koosolek ka Kohtla-Järvel, kus kaevanduste ja õlivabrikute töölised jagasid kõigi Eesti töötajate mõtteid. Kohtla-Järve töölised avaldasid usaldust uuele Vabariigi Valitsusele, kes esindas laiade rahvahulkade huvisid. Üksmeelselt ühinesid miitingust osavõtjad Tallinna tööliste poolt 21.juunil Vabadusväljakul vastuvõetud resolutsiooniga, milles mõisteti hukka Eesti Vabariigi endise valitsuse vaenulik poliitika Nõukogude Liidu suhtes ning nõuti valitsuse moodustamist, "... kes oleks täiesti Nõukogude Liidu sõbralik ja täidaks ausalt sõlmitud pakti."¹ Resolutsioonis, mis oli koostatud 17.-20.juunil toimunud tööliste koosolekute otsuste põhjal, formuleeriti järgmised nõudmised: 1) riigiaparaadi puhastamine reaktsioonilistest tege-
lastest;

- 2) täielike demokraatlike vabaduste kindlustamine töötavatele hulkadele;
- 3) töölisliikumise tagakiusamise lõpetamine ja poliitvangide amnesteerimine;
- 4) suletud töölisorganisatsioonide avamine;
- 5) kõigi töötajate kindlustamine tööga;
- 6) aktiivne võitlus elukalliduse tõusuga, liigkasuvõtjate ja spekulantidega.²

23.juunil ühinesid Jõhvi töötajad oma miitingul Tallinna tööliste resolutsiooniga.³

Põlevkivirajooni töölised tervitasid üksmeelselt uut valitsust, sest ainult töörahva huvisid teeniv valitsus

¹ 1940.aasta ..., dok.nr.90, lk.142.

² Samas, dok.nr.99, lk.152.

³ J.Palginõmme seletuse põhjal.

võis kindlustada töötajate nõudmiste täitmise.

Virumaa maatöörahas ei olnud sündmustega kursis ega vajalikult organiseeritud. Maale ulatusid väga mitmesugused teated, ning alati ei osatud võtta nende suhtes õiget seisukohta. Töötavate talupoegade usaldusavaldused uuele valitsusele toimusid kohe peale 21. juunit Narva-tagustes valdades. Revolutsioneerivad mõju avaldas siin proletaarne Narva oma mitmetuhandelise klassiteadliku töölisega. kindlasti oli oma mõju ka asjaolul, et paikneti kõrvuti Nõukogude Liidu piiriäärsete aladega.

Nii toimus 23. juunil Narva ümbruses asuvas Skarjati külas Vasknarva ja Raja valla talupoegade miiting. Talupojad Vasknarvast ja Raja vallast tulid siia demonstratsiooniga, kandes punaseid lippe ^{ja} suuri Lenini ja Stalini portreesid. Kõnelejad - kohaliku algkooli juhataja A. Randik ja külaelanik Rasputin, selgitasid Tallinnas toimunud muudatusi ja uut poliitilist olukorda. Talupojad lubasid kõigiti kaasa aidata uue valitsuse tegevusele.¹

Talupoegade demonstratsioonid Narva-tagustes küla- des toimusid ka 24. juunil. Nii toimus 24. juunil Kulgul Narva linna ümbruses asuvate külade elanike miiting. Vene rahvusest külaelanikud saabusid Kulgule rongkäigus. Kulgul toimunud miitingust võttis osa umbes 400 talupoega. Mõlemil miitingul talupojad tervitasid uut valitsust ja lubasid anda kogu jõu uute ülesannete lahendamiseks. Suure vaimustusega võeti Kulgul vastu Punaarmee esindajate esinemine. Rahvas hindas Punaarmeed kui rahusõdurit. Tormiliste heameeleavaldustega võtsid talupojad vastu uue valitsuse deklaratsiooni.²

Samal päeval oli Vanakülas Alam-Narva külade elanike demonstratsioon. Siit mindi rongkäigus Eesti - Nõukogude Liidu piirile kodusõjas langenud punaarmeeelaste haudade juurde, kus peeti miiting. Hiljem heiskasid demonstrandid Eesti piirivalve vaatluspunkti piiril punase lipu.³ Punane

1 "Старый Нарвский листок" № 71, 26 июня 1940 года.

2 Samas.

3 Samas.

lipp Eesti-poolsel piiril nagu sümboliseeris "okstraadi" kadumist lähemas tulevikus Eesti ja Nõukogude Liidu vaheliselt rajalt.

Narva-taguste valdade talupojad, nii nagu hiljem kogu Virumaa talupojad, võtsid rahuldustundega vastu teate uue valitsuse moodustamisest ning ühinesid valitsuse deklaratsiooniga.

Virumaa kodanlus suhtus sündmustesse vaenulikult. Rahva demonstratsioonid ja uus valitsus tähendasid ju kodanluse võimutsemise lõppu. Rakveres näiteks polnud demonstratsioonide puhul tänavaile kogunenud kodanlus sugugi kitsi irtvituste ja vaenulike väljendustega rongkäigu ja toimuvate sündmuste arvel,¹ kuid kaugemale kodanlus ei julgenud ka minna. Väljaastumiseks puudus vaenlasel jõud: jäi üle väiksemates keskustes demonstreerida oma jõuetut vaenulikkust pilgetega. Proletaarsetes tööstuslinnades vaatas kodanlus aga vaikides pealt töörahva enesekindlat esinemist.

Virumaa töötav rahvas oma üksmeelse väljaastumisega näitas, kui väga ta vihkab rõhujaid ja soovib uue valitsuse kehtestamist. Teated rahvavalitsuse moodustamise kohta võeti Virumaal vastu maruliste rõõmuavaldustega.

Massilistel miitingutel vastuvõetud resolutsioonides Virumaa töölised ja progressiivne intelligents mõistsid hukka fašistliku klikivalitsuse tegevuse ja kiitsid heaks uue rahvavalitsuse loomise Tallinnas, kes lubas täita miitingutel esitatud rahvahulkade nõudmised.

Juuni revolutsiooniliste väljaastumiste kandvaks jõuks Virumaal, nii nagu terves Eestiski, oli töölisklass. Proletariaadiga läks kaasa progressiivne intelligents. Revolutsioonilised demonstratsioonid toimusid just linnades. Talupojad jäid esialgu passiivseks, kiites vaikides heaks rahvavalitsuse moodustamise Tallinnas ning tööliste väljaastumised Virumaa linnades. Alles revolutsiooni järgneval etapil tõmmati talupojad sotsialistliku revolutsiooniga aktiivselt kaasa ning hakkas kujunema töölisklassi ja talurahva liit. Virumaal Narva-taguste valdade talupojad ühinesid revolutsioo-

¹ J. Seilentali seletuse põhjal.

niga talupoegade suure massiga võrreldes veidi varem - juba revolutsiooniliste väljaastumiste lõpul.

Võidu saavutas töötav rahvas. võidu tunnetamine see oli unustamatu siimapiilk. A. Treiberg, meenutades 21. juunit Narvas, kirjutab: "meie nägudel oli karm ilme, hinges sügav erutus. Kõik see, mis toimus, oli meile tugevaks elamuseks. Nii tugevaks, et selle päeva, 1940. a. 21. juuni sündmused, ei unune kunagi."¹ Rahva võidukaid revolutsioonilisi demonstratsioone juhtisid Virumaa kohalikud parteiorganisatsioonid koos ametiühingu aktivistidega. Nii oli see Narvas, põlevkivibasseinis, Kundas ja Rakveres, kus toimusid suuremad meeleavaldused. Virumaa parteiorganisatsioonid mitte ainult ei suutnud viia töölisi demonstratsioonile, vaid suutsid neid ka juhtida ning läbi viia organiseeritult. Nagu märgivad tolleaegsed ajalehed "Rahva Hääli" ja Virumaa Teataja" säilitasid demonstrandid igal pool eeskujuliku distsipliini. Virumaa parteiorganisatsioonid ja ametiühingu aktivistid näitasid, et nad on võimelised juhtima töötavat rahvast ka revolutsiooni järgnevatel etappidel.

21. juuni võit oli uue ajastu alguseks Virumaa ja kogu Eesti töötavale rahvale: algas sotsialistlik revolutsioon, mis viis sotsialistlike ümberkorraldusteni, mille eest Eesti töörahvas oli võidelnud aastakümneid. Virumaa töötav rahvas võttis aktiivselt osa nendest ajaloolistest sündmustest rahva elus.

¹ Saabus päev, lk. 168.

II PEATÜKK

REVOLUTSIONIILISTE HULKADE ORGANISEERIMINE, KODANLUSE VÕIMUAPARAADI LAMMUTAMISE ALGUS JA UUE RIIGIVOLIKOGU VALIMISED VIRUMAAL

1. Revolutsiooniliste hulkade organiseerimine

Sündmused arenesid kiiresti. 21. juuni õhtul oli vabariigi president rahva nõudel sunnitud välja andma käskkirja, mille põhjal ta vabastas 12. oktoobril 1939. a. ametisse kinnitatud valitsuse. Sellele järgnes samal õhtul seadus uue valitsuse moodustamise kohta. Õhtul kell 10 avaldati teade vastloodud valitsuse koosseisu kohta.

Uus valitsus oli demokraatlik fašismivastase rahvarinde valitsus, kuhu kuulusid progressiivsed kommunistliku partei vaateid pooldavad ühiskonnategelased ja intelligentsi esindajad. Peaministriks oli tuntud eesti luuletaja ja fašismivastane võitleja Johannes Vares, sotsiaalministeriks Riigivolikogu Töötava Rahva Ühtlusrühma sekretär Neeme Ruus, haridusministriks kirjanik Johannes Semper jne. Valitsus koosnes inimestest, kes oma eelneva elu ja tegevusega olid näidanud, et rahvas võib neid usaldada. Uude valitsusse ei kuulunud ühtegi EKP liiget, kuid oma tegevuses lähtus

ta kommunistliku partei seisukohtadest.

22.juunil avaldas valitsus oma deklaratsiooni, mis näitas, et see on tõepoolest uus valitsus, kes on seadnud enda ülesandeks töörahva vabastamise poliitilisest ning majanduslikust rõhumisest. Valitsus kinnitas, et tema kõige kõrgemaks kohustuseks on rahva huvide teenimine. Välispoliitikas seadis ta tähtsamaks ülesandeks Nõukogude Liidu ja Eesti vahelise pakti ausa täitmise ning sõbralike suhete loomise Nõukogude riigiga. Sisepoliitika alal kohustus valitsus tagama demokraatlikud vabadused rahvale, parandama töötajate majanduslikku olukorda, saatma laiali Riiginõukogu ja Riigivolikogu ning läbi viima uued valimised Riigivolikogusse, puhastama riigiaparaadi reaktsioonilistest elementidest ning täiendama seda inimestega rahva hulgast, laiali saatma kõik rahvavaenulikud organisatsioonid. Rahvuspoliitikas lubas valitsus kindlustada kõigile vähemusrahvastele õigused vabaks arenguks.¹

Need ei olnud udused lubadused, millega tänini rahvast oli toidetud, vaid konkreetne tegevusplaan, mille uus valitsus viis ellu. See oli rahvale ja riigile vajalik programm, mida valitsus hakkas täitma esimestest päevadest alates. Valitsuse deklaratsiooni elluviimist Eestis juhtis Eestimaa Kommunistlik Partei. Virumaal tegutsesid EKP Virumaa organisatsioonid. Partei legaliseeriti ametlikult 4.juunil, kui sisekaitse ülem tühistas 1918.a. otsuse EKP ja tema häälekandja "Kommunist" keelamise kohta.² Tegelikult tegutses partei legaalsena alates 21.juunist. Alates 5.juulist hakkas regulaarselt ilmuma partei häälekandja "Kommunist".

Legaliseerimise puhul tervitasid EKP-d kõik teised töölisorganisatsioonid, nende hulgas ka Virumaa tööliste organisatsioonid, soovides jõudu eelseisvate ülesannete täitmiseks. Narva Nahatöölise Kutseühing soovis "... julgele töölisklassi eelväele raugemata jõudu, et tema juhtimisel kõik töötavad kihid Eestis vabaneksid jäädavalt tagurluse

¹ 1940.aasta ..., dok.nr.96, lk.148-149.

² Samas, dok.nr.118, lk.167-168.

kütkest." ¹

Partei alustas oma ridade ümberkorraldamist. Virumaal, nagu mujalgi Eesti, registreeriti esmalt ümber partei liikmed. Juuli keskpaiku algas lihtsustatud korras uute liikmete vastuvõtmine parteisse. Võeti vastu neid tööliste, kehvatalurahva ja intelligentsi esindajaid, kes pikkade võitlusaastate kestel olid end näidanud ustavate võitlejatena ja toimuva revolutsiooni aktiivseid tegelasi. ² Uhtlasi tehti ka organisatsioonilist tööd. Alustati maakonna parteikomiteede moodustamist ja tehti eeltööd parteirakukeste loomiseks suuremates tööstusettevõtetes.

Juuli lõpuks oli virumaal komplekteeritud kolm parteikomiteed. Need oli Narva, Kunda ja Rakvere Komitee. EKP Narva Komitee sekretäriks oli Adolf Pauk ning komitee tööpiirkond haaras Ida-Virumaa kaasa arvatud ka Jõhvi alev ja vald. ³ Narva parteikomitee töötas aktiivselt. 23. augustiks kuulus EKP Narva organisatsiooni 74 parteliiget ja 100 parteikandidaati. ⁴

Kundas oli parteikomitee sekretäriks Bernhard Tinnuri. Uue valitsuse poliitika elluviimist juhtis Kunda parteiorganisatsioon, Palmse, Vihula, Haljala, Mahu ja Kunda valdades ning Kundas. ⁵

Ülejäänud Virumaa valdades ja tööstuspiirkondades suunas tööd EKP Rakvere Komitee, mille sekretäriks augusti algul määrati Alfred Stamm. ⁶ Juunis-juulis oli Rakveres parteivolnikuks Villem Soo, ⁷ kes viis läbi esialgse organiseerimise töö ja parteiorganisatsiooni loomise.

Virumaa parteikomiteede sekretärid olid mehed, kes tundsid hästi kohalikke olusid. Nende juhtimisel hakati loo-

¹ "Kommunist" nr.10, 13.juuli.1940.

² 1940.aasta..., dok.nr.209, märkusl, lk.258.

³ "Virumaa Teataja" nr.91, 9.aug.1940.

⁴ 1940.aasta..., dok.nr.209, lk.256.

⁵ "Virumaa Teataja" nr.91, 9.aug.1940.

⁶ Samas.

⁷ Langes partisanina 1941.a.sügisel.

ma parteiorganisatsioonide valdades. 1940. aasta augustikuus loodi parteiorganisatsioonid virumaa tööstuskeskustes, nagu Kohtla-Järvel, Kiviõlis. Kohtla-Järvel olid esimesteks parteilasteks sealsed töölisliikumise ja toimuva revolutsiooni aktivistid J. Palginõmm,¹ O. Milder ja A. Gross.² Ka Narva suurtööstuste tekstiiliettevõtetes Kreenholmis, Kalevi- ja Linavabrikus moodustati parteialgorganisatsioonid. Sama aasta sügisel tekkisid parteilaste grupid mõnedes maakonna valdades.

Maakonna parteiorganisatsiooni ülesandeks uutes tingimustes oli laiahaardeline agitatsiooni- ja organiseerimistöö teostamine, masside kaasatõmbamine järgnevate revolutsiooniliste ümberkorralduste teostamiseks.

EKP ja uus valitsus pöörasid erilist tähelepanu töötajate progressiivsete jõudude koondamisele ja massiorganisatsioonide - ametiühingute ja maatööraha ühingute moodustamisele. Demokraatlike vabaduste laiaulatuslik kasutamine revolutsiooni esimestest päevadest alates soodustas selle edasist arengut. Ametiühingud ja maatööraha ühingud olid keskuseks, mille kaudu organiseeriti ja koondati töötajaid sotsialistliku revolutsiooni edasiseks läbiviimiseks.

22. juunil valis ametiühingute esindajate nõupidamine Tallinnas uue Ametiühingute keskliidu juhatuse, kuhu kuulusid EKP Keskkomitee liige H. Arbon, mitmed vanad kommunistid, nagu A. Resev ning paljud endise Keskliidu juhatuse liikmed. Keskliidu esimeheks valiti A. Aben.

Ametiühingute organiseerimine muutus kohe laiaulatuslikuks, sest Tööliskoda ja igasugused muud kojad olid kaotanud oma mõjuvõimu ja likvideeriti vastavalt valitsuse otsusele.³ Ametiühinguisse koondati kutsealade järgi.

Kohe peale pöördelisi juunipäevi hakkasid Virumaa töötajad koonduma ametiühinguisse. 26.-27. juunil moodustati Narvas Virumaa Kutseühingute Keskus. Juhatusse kuulusid August Põlts Kreenholmist, Karl Paas Narvast, Johannes Kriis Kohtla-Järvelt, Oskar Vou Kiviõlist, Voldemar Luksep Rakve-

1 Pensionär Kiviõlis.

2 O. Milderi seletuse põhjal.

3 Vt. lk. 42.

rest, Rudolf Jurtom Kundast ja Alfred Valdsak Ubjast.¹ Nii-
siis olid esindatud kõik tähtsamad Virumaa keskused. Juhatu-
se liikmed olid tuntud tööliisklassi huvide eest võitlejaina.
Mitmed neist, nagu Pölts, Paas ja Valdsak, olid vanad kommu-
nistid.

Keskuse ülesandeks oli ametiühingute organisee-
rimine maakonna piires. Esmalt tuli luua kontakt seni tegut-
sevate ametiühingutega ja anda neile juhiseid töö jätkamiseks
ning taaselustamiseks seal, kus see oli soikunud. Suurt tähe-
lepanu tuli pöörata uute ametiühingute organiseerimisele, sest
paljude kutsealade töötajad olid jäänud täiesti kõrvale ame-
tiühingulisest liikumisest.

Maakonnas algasidki eeltööd suletud või nimeli-
selt tegutsevate ühingute elustamiseks. Paljudes kohtades kuu-
lutasid töölised omal algatusel Pätsu diktatuuri valitsuse
ajal suletud ühingud avatuiks. Üksteise järele elustusid vi-
rumaa tööliste ametiühingud. 26. juunil teatas "Rahva Hää",
et Narvas alustasid tööd kodanliku valitsuse poolt suletud
ühingud ja Keskliidu Narva osakond.² 28. juuni "Rahva Hää"
märkis, et Kiviõlis avati kaevandustööliste ametiühing ja töö-
lised astuvad aktiivselt oma ühingu liikmeks.³ Eeltöid kae-
vandustööliste kutseühingu ellukutsumiseks tehti ka teistes
põlevkivirajooni keskustes. Juuli esimestel päevadel algasid
kohtla-Järvel ja Kiviõlis uute liikmete registreerimine.⁴

Kaevurid ja õlivabrikute töölised astusid mäs-
silselt ametiühingu liikmeks. Kiviõlis registreeris esimestel
päevadel end iga päev ametiühingusse ligi 100 töolist. 5. juu-
liks oli uute liikmete arv 600. Kohtla-Järvel oli samaks ajaks
liikmete arv tõusnud 800-ni.⁵ Sama kiiresti kasvasid teiste
tegutsevate ametiühingute read.

Rohkearvuliselt loodi täiesti uusi ametiühinguid.
Narvas vormistati juuli algul majateenijate ametiühing, mis

1 "Virumaa Teataja" nr. 73, 28. juuni 1940.

2 "Rahva Hää" nr. 4, 26. juuni 1940.

3 "Rahva Hää" nr. 6, 28. juuni 1940.

4 "Kommunist" nr. 2, 5. juuli 1940.

5 Samas.

haaras majateenijad, kojamehed, pesukodade töölised, korstnapühkijad jne. Need olid töötajad, kes tänini olid olnud kõige õigusetumas olukorras. 7.juulil pandi Narvas alus toidu- ja maitseainete tööstuse tööliste ametiühingule.¹ Juuli lõpuks oli Narvas registreeritud 30 eri ametiühingut. Uued ametiühingud organiseeriti ka Kohtla-Järvel, Kiviõlis ja mujal.

Väikestes linnades, kus töölisi oli vähe mitmete iseseisvate ametiühingute moodustamiseks, asutati tööliste üldühingud, kuhu erinevate kutsealade töölised koondusid eri sektsioonidena. Juba 30.juunil valiti Rakvere Tööliste Üldühingu juhatus, mille esimeheks oli Voldemar Vilho.² Esimeseks ülesandeks seadis vastvalitud juhatus laiahaardelise selgitustöö teostamise linna elanike hulgas. Selleks valiti usaldusmehed, kes viisid asutustes ja ettevõtetes läbi selgituskoosolekuid ja vestlesid elanikega nende kodudes ühingu eesmärkidest ja olemusest. Pingeline töö kandis vilja. Paari esimese päevaga registreeris end üldühingu liikmeks 200 inimest. 10.juuli paiku lähenes liikmete arv aga juba 500-le³ ja kuu lõpul oli üldühingus 1500 mitmesuguse kutseala töötajat.⁴ Nahatöölised, metallitöölised, tekstiilitöölised koondusid siia eri sektsioonidena.

Tööliste üldühingutele pandi alus Narva-Jõesuus, Jõhvis ja mujal. Jõhvis kavatseti üldühingusse koondada ka lähema ümbruskonna talupojad.⁵

Ka ametnikud organiseerisid oma kutseühingud. Üks esimesi neist oli Kohtla-Järvel, mille liikmeks võeti tööstuses ja kaevanduses teenivad künnikud, insenerid ja keemikud. 9.juuliks olid nimetatud töötajad organiseerunud peaaegu 100%-lt.⁶

Äri- ja kontoriteenijate kutseühingud alustasid

1 "Rahva Hää" nr.11, 3.juuli 1940; nr, 8.juuli 1940.

2 ENSV ORRKA, f.R-1094, nim.1, s.-ü.1, l.1-2.

3 "Virumaa Teataja" nr.76, 5.juuli 1940; nr.78, 10.juuli 1940.

4 ENSV ORRKA, f.R.-1094, nim.1, s.-ü.3, l.16.

5 "Virumaa Teataja" nr.78, 10.juuli 1940.

6 "Rahva Hää" nr.17, 9.juuli 1940.

tööd Narvas ja Kiviõlis.¹ Rakveres astusid äri- ja kontori-teenijad eri sektsioonina kohaliku üldühingu liikmeks.

Töötav intelligents hakkas kaasa minema uue valitsuse poliitikaga. Moodustati omad kutseühingud ja hakati looma tihedamat sidet töolistega. Narvas kutsuti ellu kunsti-töötajate ühing,² Rakvere advokaadid astusid kohaliku üldühingu liikmeks jne.³

Koondumine ametiühinguisse oli massiline. Ei olnud niisugust kutseala, mille töötajad poleks organiseerunud.

Palju tähelepanu pühendati töötavate naiste organiseerimisele. Esikohale seati poliitilise kasvatustöö teostamine naiste hulgas ja nende kaasatõmbamine ühiskondlikku ellu.

Selleks viidi läbi naiste koosolekuid ettevõtetes, vestlusi ja ülelinnalisi miitinguid. Naiste organiseerimise küsimusi arutati kohalikes parteiorganisatsioonides ja ametiühingutes. EKP Narva Komitee võttis vastu otsuse luua naiste sektsioonid ametiühingutes ja ametiühingute juhatustesse esitada rohkem naiste kandidatuure.⁴ Rakvere üldühingu juhatuse juurde moodustati 3-liikmeline naiste komitee, mis tegeles linna töötava naispere organiseerimisega. Samasugust poliitilist tööd naiste hulgas tehti ka mujal maakonnas. Nii tõmmati naine, kes tänini oli surutud tahaplaanile, ühiskondlikku ellu. Töötavad naised rakendasid oma jõu uue elu ülesehitamiseks.

Ametiühingute tähtsaimaks ülesandeks sellel perioodil oli poliitilise kasvatustöö teostamine, sest paljudes kohtades puudusid parteiorganisatsioonid. Aktivistid selgitasid töötajatele valitsuse üritusi, päevasündmusi ja töötajate ees seisvaid ülesandeid. Parteiorganisatsioonide vähesus suurendas ametiühingute tähtsust. Töölise koosolekutel esineti kõnedega, organiseeriti poliitilise kirjanduse

¹ "Kommunist" nr.12, 15. juuli 1940; "Virumaa Teataja" nr.80, 15. juuli 1940.

² "Rahva Hääli" nr.25, 17. juuli 1940.

³ ENSV ORRKA, f.R-1094, nim.1, s.-ü.3, l.1.

⁴ 1940.aasta..., dok.nr.172, lk.226.

lugemist, seati sisse lugemislaud, kus seda võimaldasid ruumid ja viidi läbi palju teisi üritusi. Revolutsiooni edasine kasv olenes elanike poliitilisest aktiivsusest ning teadlikkusest. Ja selles osas tegid ametiühingud ära suure töö.

Palju aitasid ametiühingud kaasa Riigivolikogu valimiste õnnestumiseks, organiseerides koosolekuid ja viies läbi agitatsiooni.

Teine probleem, mida ametiühingud lahendasid, oli kõigi antud kutseala töötajate kaasatõmbamine ühinguisse ja võitlus töörahva majandusliku olukorra parandamise eest. Töölise koosolekuil vastuvõetud resolutsioonides oli kesksel kohal palkade tõstmise nõue. Palgad oli tugevasti maha jäänud elukalliduse tõusust. Töötasu tõstmist nõudsid Kiviõli töölised oma koosolekul juuni lõpul,¹ Kohtla-Järve töötajad 6. juulil,² Port-Kunda tsemendivabriku töölised,³ Narva Kõrgesoo turbaraba töötajad⁴ ja paljude teiste ettevõtete töölised

Uutes tingimustes saavutati paari nädalaga palkade tõstmine tööliste poolt nõutud ulatuses. Juuli keskpaiku tõsteti põlevkivitööstustes tükitöölise töötasu 15-20% ja tunnitöölise töötasu 6-7 sendi võrra. Naistööliste nimimaalseks tunni töötasuks jäi 30 senti; meestöölistel - 35 senti.⁵ Kundas tõusis tükitöölise palk 35% võrra ja tunnitöölise töötasu 6 sendi võrra tunnis.⁶ Narva Kõrgesoo turbaraba töölised nõudsid palga tõstmist 10-15 sendi võrra ja see ka saavutati.⁷ Palga tõstmise kohta Kreenholmis mainitakse, et see oli suurim kõigist eelmistest. Tavaliselt tõsteti $\frac{1}{2}$ - 2 senti tunnitasu, kuid seekord suurenes tunnitasu 6-7 sendi võrra.⁸

¹ "Virumaa Teataja" nr.74, 1. juuli 1940.

² "Rahva Hääl" nr.16, 8. juuli 1940.

³ "Rahva Hääl" nr.21, 13. juuli 1940.

⁴ "Старый Нарвский листок" № 74, 3 июля 1940 года.

⁵ "Kommunist" nr.14, 17. juuli 1940; nr.16, 19. juuli 1940; nr.17, 20. juuli 1940.

⁶ "Kommunist" nr.31, 3. aug. 1940.

⁷ "Kommunist" nr.2, 5. juuli 1940.

⁸ "Rahva Hääl" nr.27, 19. juuli 1940.

Hoolitseti ka tööliste puhkusevõimaluste eest. Narvas tõsteti üles küsimus tööliste puhkekodu avamisest Narva-Jõesuusse ning saadeti vastav avaldus vabariigi valitsusele.

Kodanlike seltside ja klubide hooned võtsid ametiühingud endi käsutusse ning paigutasid neisse töölisorganisatsioonid, avasid lugemislauad jne.

Tööliste majandusliku olukorra parandamine ja heaolu kindlustamine olid poliitilise tähtsusega. Töölised veendusid ise, et nende mured on valitsusele lähedased. Valitsuse üritused, millega kindlustati ja parandati elanike olukorda, tõstsid tööliste enesetunnet. Töötajad vastasid sellele valitsuse poliitika veel kindlama toetamisega. EKP ja demokraatliku valitsuse rahva vajadusi järgiv poliitika soodustasid töötajate revolutsioonilise aktiivsuse kasvu.

Nii loodi üle kogu Virumaa lühikese ajaga tihe ametiühingute võrk, mis haaras tuhanded töölised, ametnikud ja haritlased.

Töötades ametiühinguis omandasid töölised juhtimisoskuse, kasvasid poliitiliselt. Ametiühingud andsid hiljem palju väärtuslikku kaadrit majanduse juhtimiseks. Siit kasvasid tuhanded tootmistöö organisaatorid ja parteitöö aktivistid. Maal olid uue kaadri taimelavadeks Üleriikliku Maatööraha Ühingu (ÜMÜ) osakonnad, mis uuesti ellu äratati.¹ Tallinnas valiti ühingu uus juhatus. Organisatsiooniline töö maal omandas laialdase iseloomu. Revolutsiooni edasiseks arenguks tuli kindlustada talurahva toetus.

Virumaal teostati maatööraha organiseerimist Virumaa Töölisühingute Keskuse kaudu Ametiühingute Keskkliidu organisaatorite kaasabil. Töö hõlbustamiseks jagati maakond kaheks piirkonnaks - Lääne- ja Ida-Virumaaks. Piiriks oli Purtse jõgi. Ida-Virumaal oli keskuseks Narva, Lääne-Virumaal - Rakvere linn.²

Esimesed maatööraha ühingu osakonnad kutsuti Virumaal ellu 30. juunil. Sel päeval toimusid organiseerimis-

¹ Maatööraha Ühing suleti 1934.a. "riigivastase tegevuse" pärast.

² "Rahva Häääl" nr.17, 9. juuli 1940.

koosolekud Väike-Maarjas, Tudulinna, Kadrinas ja Viru-Jaagupis.¹ Edasi moodustati osakonnad Arkna riiginõis, Lepnal,² Kiltsis, Kadilas, Eismal, Vihulas, Salatsel, Essu-Katelas, Vohnjas, Porkunis, Sallas³ ja mujal.

Ida-Virumaal Narva vallas moodustati ühingu osakondade asutamiseks esialgu 10-liikmeline organiseerimiskeskus, mis pidi tegema vastavaid eeltöid.⁴ Juuli algul toimus Vasknarvas Ülem-Narva külade elanike 3000-inimeseline miiting, kus ühe probleemina oli arutusel Üleriikliku Maatöörahma Ühingu osakondade avamine.

Pärast miitingut pidasid veel Vasknarva ja Piiri valla külavanemad omavahel nõu nimetatud küsimuses. Peale tõhusat ettevalmistust hakkasid maatöörahma organisatsioonid tööle kõigis kolmes vallas.

Paljudes kohtades olid algatajaiks kohalikud elanikud. Näiteks Väike-Maarjas kutsuti maatöörahma ühingu asutamiskoosolek kokku kohaliku aktivisti Rosenbaumi algatusel.⁵

Ule kogu maakonna toimusid arvukad talurahva koosolekud, kus viidi läbi töötava talurahva organisatsioonide asutamine. Lühikese ajaga tehti ära suur organisatsiooniline töö. Eriti palju maatöörahma ühinguid loodi Riigivolikogu valimiskampaania perioodil, kus tihti valimiseelsele selgituskoosolekule järgnes kohe organiseerimiskoosolek.

Osavõtt organiseerimiskoosolekuist oli rohkearvuline ja elav. Eriti paistavad selles suhtes silma 30. juunil toimunud koosolekud. Väike-Maarjas oli sel päeval kohal 800 inimest, Tudulinna - 300, Kadrinas - 400, Viru-Jaagupis - 250.⁶ Huvi maatöörahma ühingute taaselustamise vastu oli suur. "Virumaa Teataja" kirjutab: "Mõnel koosolekul täitusid ruumid viimse võimaluseni, mille tõttu osa kuulajaskonnast pidi rahulduma peetavate kõnede jälgimisega maja treppidelt ja aken-

1 "Rahva Häääl" nr.10, 2. juuli 1940.

2 "Virumaa Teataja" nr.76, 5. juuli 1940.

3 "Virumaa Teataja" nr.79, 12. juuli 1940; nr.80, 15. juuli 1940.

4 "Старый Нарвский листок" № 73, 1 июля 1940 года.

5 "Rahva Häääl" nr.12, 4. juuli 1940.

6 "Rahva Häääl" nr.10, 2. juuli 1940.

de taga." ¹

Maatöörahva ühingusse koondusid just sulased, maatamehed ja kehvikud. Briti elavalt astuti liikmeks nendes kohtades, kus koosolekutest osavõtjate enamuse moodustasid maatöölised ja kehvikud. Kadilas registreeris end ühingusse 70-st kohalolijast - peamiselt Lohvardi lauavabriku töölised - peale koosolekut 60 inimest, ² Toilas aga isegi 100 töolist, kehvikut ja kalurit. ³ Seevastu keskmikud olid palju tagasihoidlikumad. Kaarlis, kus enamuse koosolekust osavõtjaist moodustasid maapidajad, astus osakonna liikmeks esialgu 200-st kohalolijast ¹/₅. ⁴

Kodanlus püüdis takistada maarahva organiseerimist. Kodanlikud seltskonnategelased katsusid tihti pugeda maatöörahva ühingu osakondade juhatustesse ja mõnikord see neil esialgu õnnestuski, nagu Maidlas ja Vohnjas. Vaenlane võttis abiks ka laimu ja ähvardused. Aseris hirmutati iga töolist ja talupoega, kes tahtis end ühingu liikmeks kirjutada, mõistaandmisega, et lähemas tulevikus ta kahetseb rängalt oma "mõtlematut" sammu. ⁵ Kuid vaenlane ei suutnud peatada talurahva ja maatööliste organiseerimist. Ühingu liikmete arv kasvas igal pool. Moodustati uusi osakondi ja valiti ümber juhatused, kuhu olid pugenud vaenlased.

1940.aasta septembris oli Virumaal 117 UMÜ osakonda 8600 liikmega. ⁶ Killustatuse likvideerimiseks kavatseti neid reorganiseerida nii, et igasse valda jääks üks osakond, millel on valla keskusest kaugemal asetsevates külades oma harukomiteed.

Ulatuslik koondumine maatöörahva ühingusse oli ilmekaks tunnistajaks maatööliste ja töötava talurahva poliitilisest aktiivsusest, mille vallandasid pöördelised juunisündmused ja valitsuse toetumine oma poliitikas rahva nõu-

¹ "Virumaa Teataja" nr.77, 8. juuli 1940.

² "Virumaa Teataja" nr.78, 10. juuli 1940.

³ "Virumaa Teataja" nr.80, 15. juuli 1940.

⁴ "Virumaa Teataja" nr.78, 10. juuli 1940.

⁵ "Kommunist" nr.20, 23. juuli 1940.

⁶ "Virumaa Teataja" nr.109, 20. sept. 1940.

deile. Maatöörahva ühingud koondasid ja organiseerisid talurahvast sotsialistliku revolutsiooni teostamiseks külas. ÜMÜ osakonnad töötasid EKP juhtimisel ning olid partei poliitika läbiviimise tähtsamateks hoobadeks maal. ÜMÜ esiridades oli põllutöölised. Maatöörahva koondumine neisse näitas, et maakonnas kujunes töölisklassi ja talurahva liit. Terve rida aktiviste, kes võtsid kogu energiaga osa sotsialistlikust revolutsioonist külas, kasvas ja arenes ühingu liikmete seast. Siit saadi kaadrit maareformi teostamiseks, kohalikesse võimuorganeisse ja Rahva Omakaitse (RO). Ühtlasi tehti suurt tööd talurahva poliitilise ja kultuurilise silmaringi avardamisel: avati lugemislaudu, organiseeriti vene keele õppimist, tutvuti NLKP ajalooaga.

Iga päevaga tihenes töörahva organisatsioonide võrk maakonnas. Elanikud astusid meeleldi nende liikmeks, sest valitsuse poolt dikteeritud organisatsioonid olid asendunud vabatahtlikega, mis vastasid rahva nõudeile.

Riigivolikogu valimised näitasid, et ametiühingud ja maatöörahva organisatsioonid suutsid töötajaid organiseerida ja poliitiliselt kasvatada.

Uute ülesannete lähendamisele tõmmati aktiivselt kaasa progressiivne noorsugu. Maakonnas alustati kommunistliku noorsooühingu rakukeste organiseerimist. Nende loomist juhtisid maakonna parteiorganisatsioonid.

Suuremates keskustes moodustati organiseerimisgrupid, kes koos kohalike parteikomiteede juhtidega koostasid tööplaani selgitustöö tegemiseks noorte hulgas. Initsiaatorite grupid moodustati juulis Narvas ja Rakveres.

Neid, kes soovisid komsomoli astuda, oli Narvas palju. 27. juulil pidasid Narva kommunistlikud noored oma esimese koosoleku. Kohal oli ka EKP Narva Komitee sekretär A. Pauk. Võeti vastu resolutsioon, kus märgiti üksikasjaliselt ülesanded organiseerimisperioodiks. Ülesanded olid järgmised: 1) Kommunistlike noorte tegevuse selgitamiseks kasutada ajalehte "Kommunist" ja Narva venekeelset ajalehte. 2) Suurte vabrikute juures Narvas luua kommunistlike noorte organisatsioonid, kusjuures senised NMKÜ (Noorte Meeste Kristlik Ühing) osakonnad likvideerida.

- 3) Kommunistlike noorte rakukesed asutada külades. Sel eesmärgil saata kohale instruktorid.
- 4) Võtta osa avalikest demonstratsioonidest oma loosungite ja lippudega.¹

Narvas algas laiaulatuslik paremate noorte koondamine komsomoli.

Rakveres moodustati juuli lõpul esimene komsomolikomitee. Selleks ajaks oli siin kogunenud umbes poolsada noort, kes soovisid komsomoli astuda. Ühtlasi valiti ka ajutine esimees Kõigis Virumaa Noorsoo Ühingu (EKNÜ) Viru maakonna Komitee koosseisus Olev, Ranne, Nikiforov, Rakkelt ja sõjaväe esindajana Kullerkupp.² Komitee tööd suunas partei esindaja A. Stamm.

Juuli lõpul alustas tööd ka kunda komsomoliorganisatsioon.

Kõigis Virumaa suuremates keskustes toimusid noorte koosolekud, kus valgustati poliitilisi päevaprobleeme, noorte ülesandeid ning komsomoli olemust. Tihti esinesid noorte koosolekutel punaarmeelased-kommunistlikud noored, kes jutustasid komsomoliorganisatsioonide tegevusest Nõukogude Liidus. Linnades moodustati ajutised komsomolikomiteed, kes teostasid noorte vastuvõtmist komsomoli. Juulis-augustis loodi komsomoliorganisatsioonid kõigis Virumaa keskustes.

Komsomoliorganisatsioonide arv kasvas kiiresti. 1940. aasta detsembris oli Virumaa komitee tööpiirkonnas (Narva ja Narva-Jõesuu siia ei kuulunud) 43 algorganisatsiooni 500 liikmega. Maakonnas oli 318 kommunistlikku noort 33-s algorganisatsioonis. Ülejäänud kuulusid Rakvere linna komsomoliperesse. EKNÜ kandidaate oli 209.³ Kommunistlike noorte organisatsioonid olid nüüd kõigis Virumaa valdades. Paljudes Virumaa valdades puudusid parteiorganisatsioonid ja seetõttu etendas komsomol tähtsat osa partei poliitika elluviimisel.

Kommunistlikud noored võtsid osa poliitiliste ja majanduslike probleemide lahendamisest, töötajate koosolekute

¹ "Kommunist" nr.26,29.juuli 1940.

² "Rahva Hää" nr.42,3.aug.1940.

³ "Punane Virumaa" nr.31, 22.dets.1940.

koosolekute organiseerimisest, agitatsioonitöö läbiviimisest abistades partei-ning ametiühinguorganisatsioone.

Komsomol, ametiühingud, maatööraha ühingud, EKP - need olid uut tüüpi organisatsioonid, mis teenisid uue ühiskonna ülesehitamist, kasvasid ja organiseerisid töötajaid. Koondamisega neisse läksid juhtivad positsioonid ühiskondlikus elus töörahva kätte ja tugevnes tema poliitiline võim.

2. K o d a n l u s e v ö i m u a p a r a a d i l a m m u t a m i s e a l g u s V i r u m a a l

21. juunil kukutati Tallinnas fašistlik valitsus, kuid maakondades oli võim veel kodanluse käes. Ka seal tuli kodanlus valitsejapjedestaalilt minema kihutada, võtta temalt ära positsioonid poliitilises ja ühiskondlikus elus. See võimaldas ehitada üles uus nõukogulik riigiparaat.

Kodanluse võimuaparaadi purustamine algas vastavalt 22. juuni deklaratsioonile, mis sai rahva täieliku toetuse osaliseks. Koosolekutel ja miitingutel ühineti selle põhimõttega ja lisati juurde omalt poolt täiendusi, ning selgitati rahvale põhjalikult uue valitsuse tegevuskava, selle erinevust vana valitsuse rahvavaenulikust poliitikast. Koosolekud toimusid nii ülelinnalises ulatuses kui ka kutsealade kaupa.

Ka töötavad talupojad ja maatöölised ühinesid valitsuse deklaratsiooniga. Narvas oli vene rahvusest külaelanike esindajate koosolek, kus arutati poliitilist olukorda, valitsuse tegevusplaani ja talurahva vajadusi. Asuti seisukohale, et tuleb luua masina-traktorijaamad hobusteta kehvikute abistamiseks. Maa küsimuses otsustati, et suured maad, mida ei harita isikliku tööga, tuleb osaliselt võõrandada.¹ Narva -taguste külade vene rahvusest elanikud mitte ainult

1 "Старый Нарвский листок" № 71, 26 июня 1940 года.

ei tunnustanud valitsuse deklaratsiooni, vaid täiendasid seda ka omapoolsete ettepanekutega maa ja masina-traktori-jaamade küsimuses.

Uue valitsuse tegevuskavaga ühines maatöörahas Kadrinas, Väike-Maarjas, Tudulinna, Viru-Jaagupis ja paljudes teistes kohtades.¹ koosolekutel küladel ja valdades lubasid töötavad talupojad ja maatöörahas aidata valitsust deklaratsiooni elluviimisel. See oli tõenduseks, et valitsuse eesmärgid vastasid töötava talurahva vajadustele. Ühine deklaratsiooniga andis tunnistust talurahva ja proletariaadi liidu tekkimisest Virumaal.

Tööraha koosolekutest osavõtjad saatsid tervitustelegramme uuele valitsusele, soovides talle edu oma ülesannete täitmisel. Kiviõlist ja Rakverest saadetud tervitustes lubati kõigiti toetada valitsuse ettevõtteid, mis on suunatud rahva hüvanguks.² Kodanik Narva-Jõesuust kirjutas: "Teie praeguste päevade rasket töökoormat aidaku kergendada teadmine, et laiade masside südamelöögid kuuluvad teile."³ Tervitused valitsusele, tema töökava heakskiitmine rahva poolt ja omapoolsed ettepanekud tõendavad, et nii Virumaa kui ka kogu Eesti töötavad elanikud usaldasid uut valitsust ja tema poliitikat. Virumaa töörahva toetus rahvavalitsusele ja tema tegevusplaanile oli osake kogu Eesti töötajate tunnustavatest sõnadest.

Viitmata aega asus valitsus deklaratsiooni ellu rakendama, suunates oma tähelepanu just ühiskondliku ning poliitilise elu demokratiseerimisele. Vabariigi valitsuse otsusega suleti fašismi alustoad Eestis - Kaitseliit ja Isamaaliit.⁴ Sisekaitse ülema otsusega suleti kõik rahvastased organisatsioonid, nagu Eesti Rahvuslaste Klubid, millel Virumaal olid osakonnad, Narvas ja Rakveres, ühing "Päästearmee Eestis" jne.⁵ Ühenduses kaitseliidu laiali-

¹ "Rahva Hää" nr.9, 1.juuli 1940.

² "Rahva Hää" nr.5, 27.juuni 1940.

³ "Rahva Hää" nr.12 4.juuli 1940.

⁴ "Riigi Teataja" 1940, nr.55, art.498, lk.891; 1940.aasta..., dok.nr.104.lk.157.

⁵ "Rahva Hää" nr.10, 2.juuli 1940; "Virumaa Teataja" nr.76, 5.juuli 1940.

saatmisega likvideebiti ka tema organisatsioonid Noored Kotkad ja Kodutütred, mis olid kodanliku natsionalismi taimelavadeks noorsoo hulgas.¹

Need otsused olid signaaliks, mille põhjal ka Virumaal saadeti laiali vastavad organisatsioonid ning võeti ära relvad Kaitseliidu liikmetelt.

Töötajate klassivõitluse ning organiseerimise pildurdamiseks moodustati fašistliku valitsuse ajal Tööliskoda ning Maatööliste ja Väikemaapidajate Koda. Rahvas nõudis nende sulgemist. Peaaegu kõigil Virumaa töötava talurahva koosolekutel vastu võetud resolutsioonides tõstetakse esile Maatöölaliste ja Väikemaapidajate Koja sulgemine. Tüüpiline on Arkna riigimõisa põllutööliste koosoleku resolutsioon, kus märgitakse: koosolek mõistis hukka Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja tegevuse ja nõudis selle likvideerimist.² Selliseid resolutsioone oli palju. Oli selge, et ta oli kaotanud täielikult usalduse rahva hulgas. Uus vabariigi valitsus sulges nii Tööliskoja kui Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja.³

Kodanlike organisatsioonide sulgemine nõrgestas kodanlust, ahendas pinda, millele ta oleks saanud toetuda oma võimalikus provokatsioonilises tegevuses. Need olid demokraatlikud revolutsioonilised ümberkujundused, mis teenisid laiade rahvakihtide huvisid ja mille teravik oli suunatud rõhujate vastu. Need muudatused tehti teoks rahulikult teel vana põhiseaduse raames, kuid nüüd pöördus Pätsu-aegne põhiseadus oma endiste koostajate vastu ja teda kasutati vähemuse mahasurumiseks enamuse huvides.

29.juunil oli president K.Päts sunnitud alla kirjutama seadusele, mille põhjal amnesteeriti kõik endised poliitilised vangid ja taastati nende kodanikuõigused.⁴

Amnestiaseadus kinnitas seda, mida rahvahulgad olid juba revolutsioonilisel teel teostanud. Endiseid poliitvange tervitati kodukohas rõõmuga. 25.juunil tervitas Narva

¹ "Virumaa Teataja" nr.76, 5.juuli 1940.

² Samas.

³ "Riigi Teataja" 1940,nr.67,art.645,lk.1001;n.73,art.725, lk.1050.

⁴ "Riigi Teataja"1940, nr.57,art.509,lk.916.

töörahas vanglast vabanenud omaaegset sealset töölisliikumise juhti Viktor Andrejevit.¹

Demokraatlik valitsus asus kohe ka omavalitsuse asutuste puhastamisele ja uue kaadri kohaleseadmisele. Uued omavalitsuse juhid valiti töörahva ja intelligentsi parimate esindajate hulgast. Viru maavanema kohalt vabastati alates 8. juulist Karl Pajos ja uueks maavanemaks määrati Jaan Jaaska.² Uuteks Virumaa maanõunikeks määrati juuli lõpupoole E. Koonik³ ja J. Seilental.⁴ Omavalitsuse aparaadi täiendamise uute juhtidega aitas kindlustada valitsuse seaduste ja määruste elluviimist.

Suurt tähelepanu pööras valitsus sõjaväe demokratiseerimisele. Kodanlikul armeel puudus õigus osa võtta ühiskondlik-poliitilisest elust. Demokraatlikus riigis võis olla ainult demokraatlik sõjavägi, mis rajanes teadlikule distsipliinile. "Sõjavägi on ja jääb rahva lahutamatuks osaks. Sellepärast on loomulik, et sõjavägi peab olema... igakülgsest informeeritud kõigest sellest, mis toimub riigis, s.o. ta peab olema teadlik meie praeguse valitsuse tööst... ja teoksil olevaist sisepoliitilistest uuendustest."⁵ Toodud ülesannete lahendamiseks võitis valitsus vastu otsuse poliitiliste juhtide määramisest sõjaväeosadesse ja sõjaväelaste komiteede moodustamisest igas väeosas.⁶ Virumaal paikneva 1. diviisi poliitjuhiks määrati Enn Kippel.

Virumaal asuvate väeosade sõdurid kasutasid aktiivselt nendele antud õigusi; algasid sõdurite komiteede valimised. 22. juuliks oli valitud sõdurite komitee Narvas paiknevasl. jalaväerügemendis.⁷ Mõned päevad hiljem valiti

¹ "Rahva Hää" nr. 4, 26. juuni 1940.

² "Riigi Teataja" 1940. nr. 59, art. 559, lk. 957; art. 562, lk. 958.

³ Jaaska on praegu Tallinnas pensionär. E. Koonik suri 1950. aastal.

⁴ J. Seilental töötab Tallinnas kirjastuses "Eest NSV Kunst".

⁵ "Virumaa Teataja" nr. 76, 5. juuli 1940.

⁶ "Riigi Teataja" 1940, nr. 63, art. 592, lk. 976-977; nr. 67, art. 648, lk. 1004-1005.

⁷ "Kommunist" nr. 19, 22. juuli 1940.

sõdurite komiteed Jõhvis ja Rakveres asuvates väeosades.

Väeosade komiteede esmaseks ülesandeks oli poliitilise kasvatustöö organiseerimine sõdurite hulgas. Järgmisena tuli tähelepanu pöörata kultuurilise tegevuse organiseerimisele ja võitlusele väeosa liikmete majandusliku olukorra parandamise eest.

Eriti aktiivselt täitis neid ülesandeid Narva 1. rügemendi sõjaväelaste komitee, mille juhtimisel ilmus väeosa ajaleht "Sõduri Hää", allüksustes anti regulaarselt välja seinalehti, organiseeriti poliitring ning alustati vene keele õppimist. Ka majandusliku olukorra parandamist ei unustatud. Nõuti sõdurite palga tõstmist, toidunormi suurendamist ja korraliku löikega vormi.¹

Samad küsimused olid päevakorras ka teistes väeosades. Rakveres paiknevates väeosades organiseeriti ringid - kirjandus-, spordi- ja muusikaring sõdurite vaba aja sisustamiseks.² Kõigis väeosades viidi läbi poliitilisi õppusi, kus selgitati toimunud sündmuste olemust.

Näeme, et sõjavägi lülitus ühiskondlikku ellu. Kasvas huvi poliitiliste sündmuste vastu, püüti mõista ja mõisteti riigis toimuvat. Juhmi käsutäitja osast hakkas sõdur üle minema teadliku ja aktiivse võitleja osasse. Sõjavägi hakkas toetama uut valitsust ja selle tegevust. Asjaolu, et sõdurid said võimaluse osa võtta poliitilisest elust võrdsetel alustel teiste kodanikega, tõmbas suure osa sõjaväest uue valitsuse poolele.

5. juulil anti välja seadus Rahva Omakaitse - RO organiseerimise kohta.³ RO oli vabatahtlik organisatsioon, mille liikmete ülesandeks oli avaliku korra järele valvamine koos politseivõimudega. Rahvas teostas ise oma õiguste kaitset. Ei saanud usaldada kodanlikku politseiaparaati, mida veel laiali ei saadetud.

RO moodustamiseks jagati Virumaa kaheks ringkonnaks: Narva ringkond ja Viru-Järva ringkond. Virumaa lääne-

¹ "Kommunist" nr.22, 25. juuli 1940; nr.30, 2. aug. 1940.

² "Virumaa Teataja" nr.87, 31. juuli 1940.

³ "Riigi Teataja" 1940 nr.62, art.583, lk.968-969.

ja keskosa kuni Kohtla-Järve - Tudulinna jooneni kuulus Viiru-Järva ringkonda. Keskuseks oli Rakvere ja esialgseks organisatoriks Villem Sõo, hiljem A.Naaber. Ida-Virumaa kuulus Narva ringkonda. Keskuseks oli siin Narva linn ja RO organisatoriks Karl Vist.¹ Küsimus Rahva Omakaitse moodustamisest tõsteti üles enne vastava seaduse ilmumist. Rakveres arutati RO moodustamise küsimust juba 30.juunil. Ja sellega tehti kohe ka algust, sest mõni päev hiljem teatatakse RO-sse astumise sooviavalduste hulga pidevast kasvust.²

Juulis alustati kõikjal Virumaal RO üksuste loomisega. Töötajate huvi oli suur. Organiseerimiskeskustesse laekus pidevalt avaldusi. RO liikmeteks võeti soovijate hulgast ainult neid, kellel oli laitmatu minevik.

Juuli lõpüks olid moodustatud üksused Narvas, Türsamäel, Kohtla-Järvel, Narva-Jõesuus, Kiviõlis ja mitmes teises kohas.³ 26.juulil pidasid Kohtla-Järve RO rühma liikmed esimese valveteenistuse kohalikus tööstuses.

Ka maarahvas astus agaralt RO ridadesse. Üksused organiseeriti valdades ja isegi suuremates külades. Initsiaatoriks olid siin kohalike maatööraha ühingute juhid ja rühmade ning üksuste põhituumiku moodustasid ühingu aktivistid. Esimeste hulgas organiseeriti maal üksused suurtes Narva-tagustes külades Komarovkas, Dolgaja-Mivas ja Skarjatinas.⁴ Lühikese ajaga loodi RO võrk üle kogu maakonna.

Korrapidamine koosolekutel, valveteenistus tänavail koos politseinikega, valve ettevõtetes - sellised olid RO liikmete ülesanded.

Tähtsat kohta omas valve korraldamine natsionaliseeritud ettevõtetes, et vältida endiste omanike ja nende käsilaste kahjurlikku tegevust. Rahva Omakaitse tegi ära suure töö kindlustades ja kaitsdes revolutsioonilist korda. RO oli tulevase nõukogude miilitsa algeoks.

Uue valitsuse tegevuskava ellurakendamisel tuli

¹ "Kommunist" nr.24, 27.juuli 1940.

² "Virumaa Teataja" nr.76, 5.juuli 1940.

³ "Rahva Hääl" nr.36,28.juuli 1940.

⁴ Samas.

pidada võitlust klassivaenlasega. Kodanlus püüdis takistada rahva tegevust, kuid ei kandnud vilja. Need olid üksikud organiseerimata väljaastumised ja sabotaažiaktid. 16. juulil tungis Küttejõus grupp endisi kaitseliitlasi kallale rahulikele elanikele tulistades jaama lähedal lõbutsevaid noori. Korrarikkujad peeti punaarmeerlaste poolt kinni ja võeti ära relvad.¹

Mõnes kohas püüdsid vaenulikud tehnilised töötajad takistada tootmistegevust rikkudes töötingimusi ja kahjustades töövahendeid. Kiviõli kaevanduses kestsid juulis pikemat aega sellised töötakistused. Töötamine oli isegi päevade viisi võimatu. Laialdane tegevus ei olnud vaenlasele jõukohane, sest reaktsiooni jõud olid selleks liig nõrgad. Puudus ka ühtne organiseeriv keskus, mis oleks juhtinud kodanluse tegevust nii Virumaal kui ka terves Eestis. Üksikud vaenulikud väljaastumised, millel ei olnud sotsiaalset baasi, pühkis revolutsioon oma teelt. Vaenlane ei suutnud murda Virumaa töötajate tahet.

Kodanluse poliitiline võim Virumaal murdi, saadeti laiali tema organisatsioonid, armee läks enamuses rahva poole, tugevnes ja kasvas töörahva võim. Pinnaks, mis võimaldas revolutsiooni nii kiiret arengut, oli töötajate revolutsiooniline aktiivsus. Kõiki valitsuse üritusi toetati kohtadel energiliselt. Töötajate entusiasmi kutsus esile partei ja valitsuse poliitika, mis pidas silmas rahva vajaduste rahuldamist.

3. Uue Riigivolikogu valimised Virumaal

Sotsialistliku revolutsiooni kesksemaks küsimuseks olid uue Riigivolikogu valimised. Milliseks kujuneb Riigivolikogu uus koosseis, sellest olenes riigikorra küsimus Eestis. 5. juulil avaldati vabariigi presidendi otsus, mis,

¹ 1940. aasta..., dok.nr.147, lk.190.

vastavalt rahva nõudmisele ja valitsuse 22.juuni deklaratsioonile, saatis laiali Riiginõukogu ja Riigivolikogu ning kuulutas välja vabad valimised Riigivolikogusse.¹ Samal kuupäeval väljaantud valitsuse seadusega määrati Riigivolikogu valimised 14. ja 15. juulile 1940.a.²

Valimiskampaaniaks jäi vähe aega - 6.VII-13.VII, kuid arvestades kiiresti arenevaid sündmusi, ei olnud võimalik viivitada. Kõik jõud tuli suunata valimiseelse selgitustöö teostamisele.

Uus Riigivolikogu pidi kujunema tõeliseks rahvaesinduseks, kes viib ellu töötava rahva nõudmised. Peaminister Joh.Vares oma raadiokõnes 6.juulil ütles: "Uus Vabariigi Valitsus, kui rahvavalitsus, ei taha üksi valitseda... Meil on tähtis rahva arvamine ja otsustamine ... Meie ei karda valimisi, nagu endised valitsused, vaid ootame ja igatseme neid."³

EKP taotles, et valimistest võtavad osa laialdased töörahva hulgad. Töötavate hulkade ühendamiseks moodustas EKP ühtse valimisbloki - Eesti Töötava Rahva Liidu (ETRL), mis koondas kõik töörahva organisatsioonid. See valimisblokk ühendas 22 organisatsiooni. Siia kuulusid Eesti-maa Kommunistlik Partei, Eestimaa Ametiühingute Keskliit, Ülemaaline Maatööraha Ühing, Üle-eestiline Kommunistlik Noorsoo Ühing, Töötavate Naiste Komitee, Eesti Haigekassade Liit jne. ETRL - see oli töötajate ühine väerinne, mis seati vastu kodanlusele. ETRL esitas ühise valimisplatvormi ja ühised kandidaadid kõigis valimisringkondades.

6.juulil avaldas Eesti Töötava Rahva Liit oma üleskutse, mis kutsus hääletama "... nende eest, kes kogu energiaga...võitlevad...meie järgmiste nõudmiste teostamise eest, mis on Eesti rahva laiade hulkade nõudmisteks."⁴

Üleskutses esitati ka ETRL-i valimisprogramm, mis sisaldas 15 punkti. Esiplaanile seati rahva eluliste huvide lahendamiseks.

¹ "Riigi Teataja" 1940, nr.60, art.565, lk.959.

² Samas, art.566, lk.959.

³ 1940.aasta..., dok.nr.126, lk.175.

⁴ "Rahva Hääli" nr.15, 6.juuli 1940, II väljaanne.

damine. Valimisplatvormis peeti silmas nii töölisklassi, talurahvast kui ka töötavat intelligentsi erutavaid probleeme. Töölise suhtes seadis ETRL-i valimisplatvorm üles järgmised nõuded: töölise ja teenistujate palkade tõstmine, tööpuuduse kaotamine, laialdane sotsiaalkindlustus ning vanade töölise ja tööinvalidide riiklik kindlustamine. Talupoegade olukorra kergendamiseks ja kindlustamiseks nõuti nende võlakoorma kergendamist, maksuvõlgade kustutamist, maataimeeste varustamist maaga ja riiklikku toetust väikepõllupidajatele, isikumaksu kaotamist. Töötavat intelligentsi puudutas valimisplatvormi viimane punkt, mis nõudis rahvusliku kultuuri, teaduse, hariduse ja kunsti laialdast arendamist. Platvormis kajastusid ka ülddemokraatlikud nõudmised, mis huvitasid kõiki elanikke. Need olid: sõna-, trüki-, koosoleku- ja ühinemisvabaduse kindlustamine; laste- ja emadekaitse ning lastesõimede, -nõuandlate ja lasteaedade sisseseadmine; rahvahariduse muutmine kõigile kättesaadavaks ja maksutuks; arstiabi võrgu laiendamine. Valimisprogrammis oli punkt, mis nõudis rahvusliku ebavõrdsuse likvideerimist ja kõigi Eestis elavate rahvaste võrdõiguslikkust. Ka sõjaväge ei unustatud: nähti ette sõjaväe demokratiseerimine.¹

Nende selgete ja kindlate nõudmistega, milles nägi oma lootuste täitumist tööline, töötav talupoeg ja oma tööst elatuv intelligent, ühendas ETRL-i valimisprogramm töötajad üheks tervikuks. Valimisplatvorm, tõstes töölise huvide kõrval esile ka talupoegade mured, kindlustas töölise ja talupoegade liituning tõmbas kaasa töötavad haritlased.

ETRL-i valimisplatvormi asjalik sisu ja asjaolu, et ETRL-i eesotsas seisis kommunistlik partei, oli tagatiseks programmi täitmisele ja aitas kindlustada laiade masside toetuse.

Valimiskampaania juhtimiseks moodustati Tallinnas Valimiste Peakomitee ja maakondades ringkondade komiteed. Virumaa Ringkondade Komitee asus Viru Maavalitsuse juures Rakveres. Komitee koosseisu kuulusid juhatajana Villem Soo,

¹ 1940. aasta..., dok.nr.127, lk.176.

juhataja asetäitjana Voldemar Luksep, liikmetena Robert Reinstein, Harri Raag¹ ja liikme asetäitjana Joh. Seilental.²

ETRL-i kuuluvad organisatsioonid moodustasid valimiseelse agitatsiooni korraldamiseks Töötava Rahva Liidu Komitee. Komitee määras igasse maakonda oma voliniku, kelle ülesandeks oli kohalike komiteede moodustamine. Volinikeks olid linnade ja maakondade parteiorganisatsioonide juhid. Virumaa oli jaotatud kümneks valimisringkonnaks - valimisringkonnad 65-74.

Valimised toimusid vana valimisseaduse alusel, milles tehti mõned muudatused vastavalt uuele olukorrale. Kõigepealt lühendati valimiskampaania tähtaega. Teiseks tühistati antidemokraatlik korraldus, mille järgi ei toimunud hääletamist nendes ringkondades, kus oli üles seatud ainult üks kandidaat.

Kandidaatide ülesseadmine ja nende esitamine ringkondade komiteedele toimus 9. juulini.³

Eesti Töötava Rahva Liidu poolt seati selleks ajaks kandidaatideks Virumaal järgmised isikud:

August Põlts 65. ringkonnas	- Narva linnas;
Adolf Pauk 66. ringkonnas	- Narva linnaümbruse piirkonnas;
Rudolf Jurtom 67. ringkonnas	- Vohnja-Undla-Palmse piirkonnas;
Bernhard Tinnuri 68. ringkonnas	- Kunda-Mahu piirkonnas;
Viktor Hion 69. ringkonnas	- Avanduse-Vao ümbruses;
Juliana Telman 70. ringkonnas	- Rakvere valla-Assamalla piirkonnas;
Alide Pesur 71. ringkonnas	- Erra-Lüganuse ümbruses;
Otto Milder 72. ringkonnas	- Kohtla-Iisaku piirkonnas;
H. Sirelpuu 73. ringkonnas	- Jõhvi-Vaivara ümbruses;
V. Jaanus 74. ringkonnas	- Rakvere-Kunda piirkonnas; ⁴

¹ H. Raag töötab Viljandis.

² "Riigi Teataja" 1940, nr. 61, art. 581, lk. 966; nr. 62, art. 586, lk. 972.

³ "Riigi Teataja" 1940, nr. 61, art. 579, lk. 966.
⁴ "Rahva Hääl" nr. 18, 10. juuli 1940.

Ülesseatud kandidaadid olid enamuses kas kohapeal tuntud töölisliikumise juhid või ametiühingu aktivistid, kes olid oma võitlusega näidanud, et neid võib usaldada ja valida rahva esinduskogusse. Osa kandidaatidest, nagu V. Jaanus, J. Telman, V. Hion olid tuntud ülemaalises ulatuses. Kõiki neid iseloomustas ühine joon - ustavus töötajate huvidele.

Valimiskampaania algas rahvarohkete koosolekute, miitingute ja rongkäikudega. Rakveres tähistas valimiskampaania algust 6. juulil demonstratsioon ja koosolek Rakvere Teatri saalis. Kõrvuti rakverlastega sammusid demonstratsioonil ja istusid koosoleku saalis esmakordselt Rakveres paiknevad rahvuslikud väeosad. ETRL-i kandidaat V. Jaanus selgitas oma kõnes poliitilist olukorda, analüüsis põhjalikult ETRL-i valimisplatvormi ning kõneles valimiste korrast. Linnanõunik J. Remmert kutsus kõiki saabuvatel valimistel häälletama V. Jaanuse poolt.¹

Ülelinnalistele koosolekutele järgnesid koosolekud Rakvere ettevõtetes ja asutustes: o/ü "Virus" tärklisevabrikus, Ankeri lauavabrikus, "Lõhmas ja Pojad" rauatööstuses, trükikojas "Ühistöö" jne.²

Iga päev toimusid Rakvere käitistes ja asutustes valimiseelsed koosolekud, kus kiideti heaks ETRL-i valimisplatvorm ja ühineti ETRL-ga.

Laialdane valimiseelne agitatsioon toimus kõigis Virumaa linnades ja tööstuskeskustes: Narvas, Kiviõlis, Kohtla-Järvel jm. 10. juulil toimus Kiviõli tööliste "vabõhu" miiting, 11. juulil peeti Jõhvis töötajate ülelinnaline miiting jne.³ Eriti ulatuslikult tehti selgitustööd maal. ETRL-i valimisplatvorm pidi saama lähedaseks igale töötavale talupojale. Rahvarohked koosolekud viidi läbi 11. juulil Viru-Jaagupis, Maidlas, Eismal, Vihulas, Salatsel jm. Koosolekud peeti Vohnjas, Sallas, Võrnos, Kiiklas, Varjal,

¹ "Kommunist" nr. 5, 8. juuli 1940.

² "Punane Täht" nr. 26, 19. juuli 1960; "Virumaa Teataja" nr. 79, 12. juuli 1940.

³ "Rahva Hääl" nr. 20, 12. juuli 1940; "Virumaa Teataja" nr. 79, 12. juuli 1940.

Sondas, Auveres, Arumäel.¹ Igas vallas ja suuremas külas olid valimiseelsed koosolekud.

Huvi valimiseelsete koosolekute vastu oli väga suur. Siit otsiti ja saadi vastuseid elanike erutavatele küsimustele. Koosolekusaalid olid alati inimesi täis. Nii võttis 8. juulil Väike-Maarja valimiseelsest koosolekust osa umbes 800 inimest,² koosolekule Porkunis tulid kohalikud elanikud peaaegu 100%-lt.³ Narva Kalevi- ja Linavabriku ühisele koosolekule 12. juulil tuli 800 töolist.⁴ Need arvud kõnelevad elanike suurest aktiivsusest.

Kõnelejateks koosolekutel olid kohalike valimisringkondade saadikud, tööliste kutseühingute juhid, maatööraha ühingu aktivistid. Rakvere ümbruskonnas olid eriti populaarseteks kõnemeesteks Meinhard Mägi ja Alfred Naaber, kelle kõned, nagu märgivad selleaegsed ajalehed, olid alati väga haaravad.

Valimiseelset agitatsiooni ei tehtud mitte ainult koosolekutel, vaid selleks kasutati ära kohalikud ajalehed ning rakendati tööle agitaatorid, kes vestlesid valijatega nende kodudes, selgitades eelolevate valimiste suurt tähtsust. Kutsuti üles hääletama üksmeelselt ETRL-i kandidaatide poolt, kes tagavad rahva nõudmiste täitmise.

Agitatsiooni eesmärgiks oli viia ETRL-i valimisplatvorm iga virumaa töötaja teadvuseni, panna iga tööline, talupoeg ja haritlane mõistma, et hääletades ETRL-i kandidaatide poolt hääletab ta rahva tõeliste esindajate poolt. Koosolekutel paljastati eesti kodanluse tõelist palet, tema rahvavastaseid mahhinatsioonid. Meenvalt näidati, et kodanlus lähtus alati oma kitsastest klassihuvidest, reetes rahva ja riigi huvid. Klassivaenlase paljastamine takistas tema pääsu uude Riigivolikogusse.

Virumaa parteiorganisatsioon toetus oma selgitustöös kohalikele töörahva massiorganisatsioonidele - ameti-

¹ "Virumaa Teataja" nr. 79, 12. juuli 1940; nr. 80, 15. juuli 1940.

² "Virumaa Teataja" nr. 78, 10. juuli 1940.

³ "Virumaa Teataja" nr. 79, 12. juuli 1940.

⁴ "Kommunist" nr. 10, 13. juuli 1940.

ühingutele ja maatöörahva ühingutele. Väga suurt abi osutasid koosolekute organiseerimisel just maatöörahva ühingute aktivistid, kes maal, kus talud olid laiali, pühendasid palju energiat koosolekute kokkukutsumiseks.

Erilist tähelepanu pöörati agitatsioonitööle maal. Osa talurahvast asus veel äraootaval seisukohal. Talumehe teadlikkus ei ulatunud töölise teadlikkuse tasemeni ja seda püüdis ära kasutada klassivaenlane. Töölisklassi ja talurahva liit oli sotsialistliku revolutsiooni võidu peamiseks tingimuseks. Selle kujuneva liidu kindlustamiseks tuli kummutada talupoja eelarvamused ja murda kodanluse vastupanu külas. Nagu meenutavad toleleagssed agitatsioonitöö läbiviijad, tuli koosolekutel valdades püsivalt selgitada küsimust, kas ja kuidas saab tööline kaitsta Riigivolikogus talupoja huvisid.¹ Kodanlik propaganda oli talupojale sisendanud, et töölisklass, tulles võimule, võtab ära eraomandi, antud juhul just maa. Tuli pidevalt selgitada partei poliitikat maa küsimuses.

Partei pingutused kandsid vilja. Üksmeelselt kiitsid koosolekutest osavõtjad heaks ETRL-i valimisplatvormi ja ühinesid sellega. Enamus kehvikuid ja keskmikke tuli kaasa partei poliitikaga. Kommunistliku partei poliitika vastas töötava maarahva huvidele.

Ka intelligents ei jäänud kõrvale, vaid ühines Töötava Rahva Liidu platvormiga. Virumaa intelligentsi organisatsioonid võtsid vastu resolutsioonid, millistes lubasid anda oma hääled ETRL-i kandidaatide poolt. Nii teatasid oma ühinemisest Rakvere Rahvamaja ja Hariduse Selts, Virumaa Õpetajate Liit, Rakvere Õpetajate Ühing ja mitmed teised.²

Ka Virumaal asuvad eesti sõjaväeosad teatasid endi ühinemisest ETRL-ga, vaatamata sellele, et vana valimiseaduse kohaselt ei olnud neil võimalik hääletamisest osa võtta.

Valimiskampaania 8 päeva jooksul tehti Virumaal ära väga laiahaardeline agitatsioonitöö. Tuhanded Virumaa töötajad koondusid ETRL-i ümber. Pidevalt kirjutas "Virumaa Tea-

¹ J. Palginõmme seletuse põhjal.

² "Virumaa Teataja" nr. 79, 12. juuli 1940.

taja" töötajate organisatsioonidest ja koosolekutest, mis ühinesid ETRL-ga. Oma ühinemisest teatasid Rakvere Töölise Üdlühing, Üleriikliku Maatööraha Ühingu Virumaa osakonnad, Virumaa Meistrite Ühing, Rakvere Nahatöölise Ühing, Kohtla-Järve Ametnike Ühing, Kiviõli töölise koosolek, rahvakoosolek Jõhvis, Tudulinna, Iisaku jne. 10. juuliks asus ETRL-i platvormile Virumaal 21 rahvakoosolekut, 12. juuliks lisandus neile veel 13 ühingu ja koosolekut, 13. juuliks veel 5.¹ Nii-siis ühines maakonnas ETRL-ga 13. juuliks 39 rahvakoosolekut ja organisatsiooni. Neile järgnesid üha uued elanike hulgad. Virumaa töötajad läksid valima ETRL-i loosungite all.

Sellel pingelisel perioodil aktiveeris oma tegevust ka vaenlane, kes mõistis hästi valimiste tähtsust. Püüti lõhkuda töörahva ühist valimisblokki ja tekitada umb-usaldust valimiste vastu. Levitati jutte nagu ei saaks vana valimisseaduse põhjal korraldada demokraatlikke valimisi. Eriti teravnes klassivõitlus maal. Juttude levitamise ja salajase vastuagitatsiooniga püüdis kodanlus tõmmata maarahvast eemale ning tekitada lõhet töölisklassi ja talurahva vahele, et siis viimase abiga viia oma kandidaadid Riigivolikogusse. Nimelt seadis kodanlus maakonnas, nii nagu mujalgi Eestis, üles omad kandidaadid. Virumaa kümnest ringkonnast kaheksas esitati kõrvuti ETRL-i kandidaatidega kodanlikud kandidaadid.² Pooldajad kogusid nende esitamiskirjadele allkirju, kuid see läks väga loiult. Oli selge, et need on rahvale vaenulikud kandidaadid. Kui nende esitajad oleksid olnud valmis kaitsma rahva ühisrinde huvisid, siis ei olnud neil vaja esitada eraldi kandidaate.

kuid kodanlusel ei õnnestunud oma plaane teaks teha. Demokraatlik valitsus ajas nurja nende kavatsused. 9. juulil 1940. a. valitsuse poolt antud korralduse kohaselt täiendati valimisseadust sättega, mis nõudis kandideeriva isiku valimisplatvormi esitamist ringkondade komiteele hiljemalt 10. juuliks 1940 kella 14-ks.³ Nende kandidatuur, kes

¹ "Virumaa Teataja" nr. 79, 12. juuli 1940; "Rahva Hää" nr. 18, 10. juuli 1940; nr. 19, 11. juuli 1940; "Kommunist" nr. 10, 13. juuli 1940.

² "Rahva Hää" nr. 19, 11. juuli 1940.

³ "Riigi Teataja" 1940, nr. 64, art. 628, lk. 992.

ei esitanud valimisplatvormi või kellel see oli liiga üld-
sõnaline, tühistati. Nii hoiti ära vaenulike elementide sat-
tumine Riigivolikogusse.

10. juuli õhtul toimuski Viru Ringkondade Komitee
istung, kus annuleeriti kodanlikud kandidaadid, sest nende
valimisplatvormid olid mõeldud ilmselt rahvavaenulikeks ees-
märkideks. Näiteks nõuti osas valimisplatvormides sõna-, koos-
oleku- ja trükivabadust kõigile, järelkult ka rahvavaenlaste-
le. Osa ei esitanudki valimisplatvorme.

Rahvarinde valitsus kaitses töötajate huvisid, ka-
sutades kehtiva valimisseaduse ära ekspluataatorite mahasuru-
miseks.

13. juulil lõpetati valimiskampaania. Mõnel pool,
nagu Jõhvis, Rakveres, peeti 13. juulil veel viimased ülelin-
nalisised miitingud, kus kutsuti veelkord kõiki hääletama 14.
ja 15. juulil ETRL-i kandidaatide poolt.¹ Narvas leppisid kut-
seühingute juhatused, vastavalt kutseühingute valimiseelsete
koosolekute otsustele, kokku, millisel ajal üks või teine
ühing organiseeritult hääletama läheb.² Ettevalmistused vali-
misteks olid tehtud.

14. juuli hommik leidis Virumaa piduehteis: algasid
esimesed vabad valimised.

Virumaa elanikud võtsid meelsasti hääletamisest
osa. Juba hommikul varakult enne valimisjaoskondade avamist
kogunesid mitmel pool jaoskondade uste taha valijate järje-
korrad. Rakvere linna esimeses valimisjaoskonnas püsis järje-
kord kuni kella 11-ni. Hiljem muutus olukord normaalseks.

14. juuli õhtuks olid enamuses valimisjaoskondades
käinud hääletamas umbes pooled hääleõiguslikest kodanikest.
Rakveres täitis oma kodaniku-kohuse esimesel päeval 6767-st
valijast 2917, s.o. 43,1%.³ Ka valdades võttis talurahvas
valimistest aktiivselt osa. Vao vallas käis 14. juulil 950-st
valimisõiguslikust elanikust hääletamas 558, s.o. 56,5%.⁴

¹ "Virumaa Teataja" nr. 80, 15. juuli 1940.

² "Rahva Häääl" nr. 23, 15. juuli 1940.

³ "Virumaa Teataja" nr. 80, 15. juuli 1940.

⁴ Samas.

Eriti aktiivsed oli Narva töölistest valijad. Ühes Kreenholmi valimisjaoskonnas alustati tulemuste selgitamist juba 14. juuli õhtul: kõik valijad oli selleks ajaks siin ära käinud.¹

15. juuli hommikul agiteeriti veel neid kodanikke, kes valimas ei olnud käinud. Sama päeva õhtuks lõppesid valimised ETRL-i võiduga. Valimiste tulemused andsid hävitava hoobi kodanlusele. Mõnes kohas virumaal võeti valimistest osa 100%-lt.² Sellisteks olid Vasknarva vald, Käva kaevandus ja mõned teised.³

Võrreldes valimisringkondade hääletamisest osavõtnute protsenti, siis kõige suurem oli see 66. valimisringkonnas. Siin käis hääletamas 94% kõigist valimisõiguslikest kodanikest.⁴ See oli osa Narvast tema teadliku töölistkonnaga ja Narva-taguste valdade talupojad, kes võtsid väga aktiivselt osa kõigist poliitilistest sündmustest.

Riigivolikogu valimiste tulemused Eestis olid head. Kõigis 80 valimisringkonnas valiti Riigivolikogusse ETRL-i kandidaadid. Üldse võttis valimistest osa 591030 elanikku 703059-st hääleõiguslikust elanikust, s.o. 81,4%.⁵ ETRL-i kandidaatide poolt anti 548631 häält, mis moodustab 92,8% valimistest osavõtnuist.⁶ Elanike aktiivsus ületas kõik eelmised Riigivolikogu valimised.

Valimiste tulemused Virumaa ulatuses näitasid samuti maakonna töörahva enneolematut aktiivsust. Valimistest osavõtu protsent oli siin 8 võrra kõrgem kui kogu Eestis. Hääletamas käis 83046 valimisõiguslikku kodanikku 94068-st. See moodustas 89,5% valimisõiguslike kodanike üldarvust maakonnas.⁷ ETRL-i kandidaatide poolt andis hääled 74363 inimest

¹ O.Põlts-Knuude seletuse põhjal.

² ENSV ORRKA, f.R-1126, nim.1, s.-ü.1, l.59-64.

³ Samas.

⁴ ENSV ORRKA, f.R-1126, nim.1, s.-ü.1, l.59-60.

⁵ 1940.aasta..., dok.nr.149, lk.191-192.

⁶ Samas.

⁷ "Kommunist" nr.15, 18. juuli 1940.

valimisest osavõtjate üldarvust, s.o.89,5%.¹ Natuke madalam protsent kui kogu vabariigi ulatuses, kuid vaatamata sellele valiti kõik Virumaal ülesseatud ETRL-i kandidaadid rõhuva häälteenamusega Riigivolikogusse.

Võrdluseks olgu märgitud, et 28.-29.jaan.1940.a. toimunud Riigivolikogu järelvalimistest Rakvere-Kunda-Jõhvi rajoonis võttis osa ainult 63,4% hääleõiguslikest kodanikest.² Kodanlikud valimised ei äratanud rahvas usaldust.

Rahva enamuse osavõtt valimistest näitas maakonnas ja terves Eestis elanike poliitilise aktiivsuse ja teadlikkuse kasvu. Töötav elanikkond, kelle tahe oli fašistliku klikivalitsuse ajal maha surutud, oli saanud võimaluse võtta osa ühiskondlikust ning poliitilisest elust ja ta kasutas selle täielikult ära.

Vaatamata selgitustöö lühikesele ajale suutsid Virumaa parteorganisatsioon ja partei^{tu} aktiiv viia rõhuva enamuse Virumaa töötajatest ja talurahvast hääletama ETRL-i kandidaatide poolt. ETRL-i kandidaatide võit maakonnas tõendas, et Virumaa töötav rahvas pooldas partei poliitikat ja oli valmis seda toetama. ETRL-i võit oli ühtlasi EKP poliitika võit maakonnas, mis moodustas osakese võidust üleestilises ulatuses.

Töölised ja talupojad hääletasid valimistel ühise platvormi alusel ühiste kandidaatide poolt. Nende liitumine ühiseks valimisblokiks näitas, et liit tööliste ja talurahva vahel oli maakonnas välja kujunenud ning tugevnenud. Kehvikute ja keskmike enamus astus ühises ravis töölistega.

Ka intelligentsi paremik hääletas töörahva kandidaatide poolt, ühinedes partei poliitikaga. Nad soovisid kõrvuti teiste töötajatega osa võtta uue elu ehitamisest.

Valides Riigivolikogusse ainult ETRL-i kandidaadid ühinesid virumaa elanikud kogu Eesti töötajate sooviga teha jäädavalt lõpp kapitalistide ja suurmaaomanike poliitilisele ning majanduslikule võimule.

¹ "Kommunist" nr.15,18.juuli 1940.

² "Virumaa Teataja" nr.14,31.jaan.1940.

ETRL-i võit Riigivolikogu valimistel oli otsustava tähtsusega: töörahvas võis nüüd vabalt asuda sotsialistliku korra kehtestamisele.

Rahvas tähistas järjekordset võitu tervitusmiitingute ja demonstratsioonidega. 17.juulil tervitas valimisvõitu Marva, Kiviõli, Jõhvi, Küttejõu, Rakvere ja paljude teiste Virumaa keskuste töörahvas. Töötajad tundsid rõõmu, et neil õnnestus anda tugev hoop kodanlusele.

Vastvalitud Riigivolikogu istungjärk avati 21.juulil Tallinnas üldise vaimustuse õhkkonnas. Rahvas tervitas uut Riigivolikogu ja nõudis nõukogude võimu kehtestamist Eestis.

20.juulil võtsid Kunda ja Ubja töötajad oma koosolekul vastu resolutsiooni, kus teatati: "Meie nõuame, et Riigivolikogu:

1. Kuulutaks Eesti Vabariigi Eesti Nõukogude Sotsialistlikuks Vabariigiks.
2. Otsustaks liita Eesti Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduga.
3. Natsionaliseeriks suurtööstused ja pangad.
4. Teeks lõpu maaga spekulatsioonidele. Kindlustaks maa kasutamise ainult töötavale rahvale. Varustaks väikepõllupidajad ja maatamehed maaga, võõrandades selleks maad suurmaapidajatelt-ekspluataatoritelt, kergendaks otsustavalt töötava talurahva võlakooormat.

niisugune on Kunda-Ubja töötava ^{rahva} kindel tahe."¹

Otsus saadeti Riigivolikogu istungjärgule. Sedasama nõudsid 7000 rahvakoosolekust osavõtjat Narvas, 4000 rakverlast oma miitingul, 2000 kiviõli kaevurit ja töelist jne.²

Samasugusele seisukohale asus Virumaa maatöörahhvas. Koosolekud Viru-Kabalas, viru-Jaagupis, väike-Maarjas³ ja mujal kinnitasid, et töötavad elanikud külas nägid Eesti edasist arengut kuulumises Nõukogude Liidu koosseisu nõukogude vabariigina. Virumaa töölised ja talurahvas ühinesid kõigi Eesti töötajate nõudmisega kuulutada Eestis välja nõu-

¹ 1940.aasta..., dok. nr.156, lk.195-196.

² "Rahva Hääl" nr.30, 22.juuli 1940; nr.31, 23.juuli 1940; 1940.aasta..., dok.nr.156, märkus 1, lk.196.

³ "Virumaa Teataja" nr.83, 22.juuli 1940.

kogude võim.

Rahva teadlikkus oli ühe kuu jooksul arenenud kiiresti. Kui moodustati J.Varese valitsus 21.juunil ei tõstetud veel üles nõukogude võimu kehtestamise loosungit. Kuu aega hiljem oli antud loosung muutunud omaseks kõigile Eesti töötajatele. Nii kaugele polnud jõutud mitte iseenesest, vaid EKP sihikindla selgitustöö ja uue valitsuse poliitika tulemusena.

21.juulil võttiski Riigivolikogu üksmeelselt vastu ajaloolise deklaratsiooni riigivõimust Eestis: "Väljendades Eesti töötava rahva vaba ja üksmeelset tahet, Riigivolikogu kuulutab välja Nõukogude võimu kehtivaks kogu Eesti maa-alal."¹ Riigivolikogu otsus 21.juulil avas tee sotsialismile.

22.juuli otsus, mis teatas Eesti astumisest Nõukogude Liidu koosseisu,² oli loogiliseks jätkuks eelmise päeva otsusele. See oli seaduspärane samm, mis kehtestas ajalooliselt kujunenud sideme, mille Eesti kodanlus oli katkestanud 20 aastat tagasi.

23.juulil võttis Riigivolikogu vastu otsuse, mille põhjal kogu maa kuulutati rahva omandiks ning kustutati talurahva maksuõlad ja trahvid.³

24.juulil kinnitati "Deklaratsioon pankade ja suurtööstuse natsionaliseerimisest."⁴

Kaks viimast otsust olid aluseks maa majanduse ümberkujundamisele vastavalt uuele poliitilisele korrale. Nad vabastasid rahva rõhumisest ja kaotasid inimese ekspluaateerimise inimese poolt.

Edasi valiti 25-liikmeline komisjon konstitutsiooni väljatöötamiseks ja 21-liikmeline delegatsioon sõiduks Moskva Nõukogude Liidu Ülemnõukogu istungjärgule, et esitada Eesti NSV palve Nõukogude Liidu koosseisu astumise kohta.

¹ Riigivolikogu II koosseis, Stenograafilised aruanded, Tallinn 1940, lk.32.

² Samas, lk.57

³ Samas, lk.97.

⁴ Samas, lk.129.

Oli täitunud Eesti rahva suur unistus: taastati nõukogude võim Eestis. Kogu maa juubeldas. Sündmused, mis algasid 21. juunil, olid arenenud kiiresti. Kuu ajaga oli Eestis võitnud sotsialistlik revolutsioon. Kodanlikust Eesti Vabariigist oli saanud Nõukogude Liidu koosseisu kuuluv nõukogude vabariik.

Eestis ilmsid kõik sotsialistliku revolutsiooni seaduspärasused. Need olid iseloomulikud ka Virumaa sündmustele. Revolutsiooni juhiks oli töölisklass, kelle eesotsas seisis marksistliku teooria ja taktikaga varustatud revolutsiooniline partei. Revolutsiooni käigus kujunes ja tugevnes töölisklassi liit töötava talurahvaga ning teiste töötavate kihidega. See oli aluseks proletariaadi diktatuuri kehtestamisele.

Ka järgnevas majanduslikus tegevuses ilmsid sotsialistlikule revolutsioonile omased seaduspärasused: kapitalistliku omanduse kaotamine ja ühiskondliku omanduse kehtestamine peamistele tootmisvahenditele, põllumajanduse sotsialistlik ümberkujundamine ning rahvamajanduse plaanipärane arendamine.

Olenevalt kohalikest arengutingimustest ning üldisest rahvusvahelisest olukorrast olid 1940.a. sotsialistlikul revolutsioonil Eestis omad iseärasused. Peamiseks iseärasuseks oli revolutsiooni rahulik arengutee. EKP kasutas oskuslikult ära kujunenud objektiivsed tingimused revolutsiooni rahulikuks arendamiseks.

Revolutsiooni areng Eestis ja Baltimaades tõestas Lenini seisukohta revolutsiooni rahulikust arengust "...mõnes väikeses riigis pärast seda, kui suur naaberriik on juba teostanud sotsiaalse revolutsiooni..."¹ Need tingimused olid järgmised: 1) II maailmasõja tõttu oli Eesti kodanlus isoleeritud imperialismi peajõududest ja jäi üksi; 2) Nõukogude Liidu rahuarmastav välispoliitika aitas ära hoida Saksa kallaletungi Baltimaadele, sealhulgas ka Eestile ja kindlustada rahuliku ülemineku nõukogude korrale; 3) Eesti territooriumil viibisid Nõukogude Liidu relvastatud jõud, mis takista-

¹ V.I. Lenin, Marksismi karikatuurist, Teosed, 23. k., Tallinn 1953, lk. 56-57.

sid välisimperialistide vahelesegamist riigi siseasjadesse ning revolutsioneerisid Eesti töörahvast; 4) 1940.aastaks ahenes tunduvalt fašismi sotsiaalne baas Eestis - rahvahul- gad pöörasid selja end kompromiteerinud fašistlikule valit- susele;¹ 5) EKP suutis koondada kõik fašismivastased jõud ühtsesse rindesse ning suunata võitlusesse sotsialistliku revolutsiooni läbiviimise eest; 6) töörahva paremiku tead- vuses elas edasi nõukogude võimu idee, sest esmakordselt oli nõukogude võim Eestis kehtestatud peale Suurt Sotsialistlik- ku Oktoobrirevolutsiooni.²

Teiseks iseärasuseks oli vana konstitutsiooni sä- tete, endiste seaduste kasutamine revolutsiooni huvides.

Sotsialistliku revolutsiooni teostamist juhtis Eestimaa Kommunistlik Partei, kes, kasutades ära oma ja NLKP võitluskogemused, suutis viia Eesti rahva võidule.

Sotsialistliku revolutsiooni teostamisel andis ka Virumaa töörahvas oma osa toetades kõigiti ümberkorraldusi, mida teostati sotsialistliku revolutsiooni raames.

EKP Virumaa organisatsiooni, mille eesotsas sei- sid kogenud kommunistid, nagu A.Pauk, K.Paas, B.Tinnuri, V.Soo, juhtimisel suutis maakonna töölisklass ühendada revo- lutsiooni käigus kõik töötavad kihid maakonnas ja viia või- dule.

Sotsialistliku revolutsiooni võit kindlustas Vi- rumaa ning Eesti rahvale vaba arengu Nõukogude Liidu koos- seisus. Sai võimalikuks majanduse ümberkorraldamine sotsia- listlikel alustel. See oli hoopiski keerukam ja pikaajali- sem protsess, kuid Eesti NSV töörahvas, kellest osakese moo- dustasid Virumaa töötajad, ei olnud üks, vaid teda abista- sid vennalikud liiduvabariigid.

¹ J.Jankovski, Mõningaid 1940.a.revolutsiooni küsimusi, "Looming" nr.7,1957, lk.1080-1081.

² Samas.

III PEATÜKK

NÕUKOGUDE VÕIMU ÜLESEHITAMISE JA RAHVAMAJANDUSE SOTSIALIST- LIKU ÜMBERKORRALDAMISE ALGUS VIRUMAAL PEALE EESTI KUULUTAMIST NÕUKOGUDE VABARIIGIKS

1. Nõukogude võimuaparaadi loo- mine Virumaal

6.augustil 1940 võttis Nõukogude Liidu Ülemnõukogu seitsmes istungjärk vastu ajaloolise otsuse: "Rahuldada Eesti Riigivolikogu palve ja võtta Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu võrdõigusliku Nõukogude Sotsialistliku Liiduvabariigina."¹

Järgmisel päeval tehti NSV Liidu Ülemnõukogu otsus teatavaks eesti rahvale. Virumaal puhkesid võimsad demonstratsioonid, mis väljendasid töörahva siirast rõõmu ja kus töötati vastata Nõukogude Liitu vastuvõtmisele tööviljakuse tõstmisega. Kohtla-Järve töötajad kinnitasid, et viivad "...õitsele kogu oma tööstuse stahhaanovliku tööga ja tegeliku töödistsipliiniga, et tõuseks kodumaa jõukus ja kultuuriline tase."² Osavõtjate arvult ületasid 7.augusti miitingud Virumaal kõik eelmised. Tolleaegse "Rahva Hääle" andmeil võttis

¹ Riigivolikogu II koosseis, lk.142.

² "Virumaa Teataja" nr.91, 9.august 1940.

Narvas rahvakoosolekust osa 15000 inimest,¹ Jõhvi oli aga kogunenud umbes 6000 tuhande inimese ümber.² Nagu meenutavad Jõhvi demonstratsioonist osavõtjad, polnud siin veel sellist rahvamurdu nähtud.³ Pidulikult tähistati Eesti NSV vastuvõtmist Nõukogude rahvaste sõbralikku peresse ka Virumaa valdades. Kuulumises esimese sotsialismimaa koosseisu nägi maakonna töörahvas vaba ja rahulikku arenguvõimalust.

Nõukogude Eesti ja tema ühe osa Virumaa töörahva ees seisis nüüd ülesanne kindlustada kohapeal nõukogude võim. Uue ülesande täitmiseks tuli purustada lõplikult kodanlik riigiaparaat ja luua uus nõukogulik riigiaparaat.

Üheks sammuks sellel teel oli Eesti NSV Konstitutsiooni kinnitamine Riigivolikogu II istungjärgul 24.-25. augustil 1940. Konstitutsiooni põhjal kuulus võim linna ja maa töötavale rahvale, töörahva saadikute nõukogude näol. Riigivolikogu kuulutas end kuni valimiste läbiviimiseni ajuti-seks Eesti NSV Ülemnõukoguks, valis Ülemnõukogu Presiidiumi ja kinnitas Eesti NSV valitsuse - Rahvakomissaride Nõukogu koosseisu eesotsas Johannes Lauristiniga.

Riigi põhiseaduse kinnitamine tähendas nõukogude korra uut võitu. Koos vabariigi teiste töötajatega kiitis Virumaa töörahvas heaks Eesti NSV Konstitutsiooni vastuvõtmise.

Uued riigivõimuorganid loodi ka kohtadel. 25. juulil anti välja seadus antidemokraatlike linna-, valla- ja maakonnavolikogude tegevuse lõpetamise kohta. Nende ülesanded pandi vastavalt linna-, valla- ja maakonnavalitsustele.⁴ Endised kodanlikud asutused reorganiseeriti nõukogude asutusteks. Neisse määratud uus kaader, mis valiti tööliste, talurahva ja intelligentsi parimate esindajate hulgast, andis vanale vormile uue nõukoguliku sisu. Linna-, valla- ja maakonnavalitsused olid ajutised üleminekuorganid, mis pidid töötama töörahva saadikute nõukogude valimisteneni.

¹ "Rahva Hääli" nr. 47, 8. aug. 1940.

² "Virumaa Teataja" nr. 91, 9. aug. 1940.

³ J. Palginõmme seletuse põhjal.

⁴ 1940. aasta..., dok. nr. 171, lk. 220.

Viru Maavalitsuse koosseis oli uuendatud juba juulis, nüüd uuendati linna- ja vallavaitsuste koosseis. Vastavalt siseministri otsusele 31. juulist 1940, mis nägi ette endiste vallavanemate ja abide vabastamise ja uute määramise,¹ kinnitati Virumaa valdadesse uued vallavanemad ja abid. Ainult kolmes vallas - Maidlas, Vasknarvas ja Narvas - jäid esialgu ametisse endised vallavanemad.²

Paljude valdade juhtkond koosnes reaktsioonilistest tegelastest, kes püüdsid takistada sotsialistliku revolutsiooni teostamist ja nõukogude võimu ülesehitamist külas. Väga rahulolematud olid nii väikemaapidajad kui ka maatöölised Erras oma vallavolikoguga, mille koosseisu kuulusid peamiselt endised Isamaliidu tegelased. Vallavolikogu juhtkonna uuendamiseiga omandas uue suuna ka tema tegevus.

Uuteks vallavanemateks ja abideks valiti maatööraha ja kehvtalupoegade esindajad. Põlevkivitööstuse piirkonnas asuvates valdades määrati mõnes kohas uueks vallavanemaks töölised. Erras sai vallavanemaks Kiviõli tööline Oskar Vou.³ Mitmed uued vallavanemad olid ÜMÜ osakondade aktivistid. Lüganuse vallavanemaks määrati Püssi ÜMÜ osakonna esimees Karl Kallas.

Ka linnavalitsuste koosseis komplekteeriti uuesti. Tagandati ametist endised linnapead ja nõunikud ning määrati asemele uued tööliste ja intelligentsi hulgast. Kunda linnapeaks kinnitati kommunist Alfred Valdsak, Rakvere linnapeaks sai Harri Raag, Jõhvi linnapeaks aga ametiühingu aktivist Meinhard Mägi⁴ - kõik toimuva revolutsiooni aktiivsed tegelased.

Kohalike võimuorganite demokratiseerimine neisse ustavate isikute valimisega kindlustas nõukogude võimu ülesehitamist maakonnas.

Kõiki neid ülesandeid lahendati klassivõiltuse olukorras. Kodanlus püüdis kohalikesse võimuorganeisse soku-

¹ "Riigi Teataja" 1940, nr. 89, art. 890, lk. 1213.

² "Rahva Hääli" nr. 44, 5. aug. 1940.

³ "Kommunist" nr. 25, 28. juuli 1940.

⁴ "Virumaa Teataja" nr. 86, 29. juuli 1940; nr. 88, 2. aug. 1940.

tada^{oma} esindajaid, et segada ja takistada nõukogude võimu tegevust.

Maakonna-, linna- ja vallavalitsused töötasid uues koosseisus kuni 1941. aasta jaanuarini, millal nad reorganiseeriti linnade, valdade, maakondade täitevkomiteedeks, mis täitsid tööraha saadikute nõukogude ja nende täitevkomiteede ülesandeid.¹ Viru Maakonna Täitevkomitee esimeseks esimeheks oli Alfred Valdsak. Uhtlasi hakati ette valmistama kohalikke tööraha saadikute nõukogude valimisi maakonnas.

Tähtsaks sammuks riiklikus ülesehitustöös oli kodanliku politsei likvideerimine 1940. aasta septembris ja Tööliste-Talupoegade Miilitsa loomine.² Virumaal asuti kujundama miilitsaüksuseid. Viru-Järva ringkonna³ miilitsaülemaks oli Mihkel Peterson. Rahva Omakaitse, mis oli oma aja ära elanud, saadeti laiali. Paljud RO liikmed astusid miilitsaüksuste koosseisu.

Nõukogude võim purustas vana kodanliku kohtu ja lõi tööraha huvides tegutseva kohtu. Viru maakonda moodustati 12 rahvakohut, kus asusid rahva huviseid kaitsma eilsed töötajad.

Viidi lõpule viimaste kontrrevolutsiooniliste organisatsioonide sulgemine, et nad ei saaks mürgitada nõukogude Virumaa elanike poliitilist teadlikkust. Üldse suleti Virumaal umbes paarsada kodanlikku organisatsiooni ja klubi.

Reaktsiooni taimelavaks oli ka kirik. Nõukogude valitsus tühistas kõik kiriku privileegid. Usk kuulutati igapähe eraasjaks. Kool lahutati kirikust ning kirik riigist.

Maakonna parteiorganisatsiooni juhtimisel tugevnes ja kvas uus riigivõimu aparaat, teostades edukalt nõukogude poliitikat.

¹ 1940. aasta..., dok.nr. 292, lk. 350.

² Samas, dok.nr. 223, lk. 284.

³ Territoriaalselt vastas RO samale ringkonnale.

2. Suurerao omanduse natsionaliseerimise ja sotsialistliku tööliikumise algus Virumaa ettevõtetes

23. juulil Riigivolikogus vastu võetud "Deklaratsioonis pankade ja suurtööstuse natsionaliseerimisest" öeldakse: "Vastu tulles neile rahva õiglastele nõudmistele ning selleks, et kaotada ühe inimese kurnamine teise poolt ning võtta igaveseks söödikute, vabrikantide, tehasteomanike ja pangahärrade võim töötava rahva üle, Riigivolikogu kuulutab välja kogu Eestimaa territooriumil pankade ja suurtööstuse natsionaliseerimise.

Nüüdsest peale kuulutatakse kogu rahva omanduseks, s.o. riigi omanduseks kõik pangad ühes nende varandustega, kõik tööstuslikud suurkäitised, kaevandused ning transportettevõtted."¹

Selle deklaratsiooni põhjal algas natsionaliseerimine. Demokraatlik valitsus purustas kodanluse majandusliku võimsuse, võttes talt ära toomisvahendid. Viimaste peemeheks sai rahvas, kes hakkas neid kasutama riigi majandusliku jõukuse tõstmiseks. Tootmisvahendid, mis olid teeninud kapitalistide kasuvisisid, hakkasid teenima rahvast.

Kodanluse majanduslikku võimu piirati juba varem. Ettevõtete tootmistegevus allutati tööliste kontrollile. Kontrolli teostasid tööliste komiteed jälgides, et omanikud ja direksioon ei laostaks ettevõtet.

Sellele vaatamata esines mitmel pool majandusliku sabotaaži. Kuritarviduste ärahoidmiseks ja nende vastu võitlemiseks anti 25. juulil välja karm seadus, mis kehtestas ranged karistused neile, kes püüdsid takistada ettevõtete normaalset tegevust, hävitades toorainet, rikkudes tooteid, jättes täitmata majandusalal kehtivad seadused ning määrused.²

¹ Riigivolikogu II koosseis, lk.126.

² 1940.aasta..., dok.nrl70.lk.219.

Palju aitasid kaasa ametiühingud, organiseerides töölisi võitlusesse rahva omandi eest. Ametiühingute Kesknoukogu avaldas üleskutse, milles kutsus töölisi hoidma ettevõtte vara ning paljastama saboteerijaid. Tööstuse natsionaliseerimine võttis omanikelt võimaluse riisuda rahva vara.

Natsionaliseerimist alustati 26. juulil. Vabariigi valitsus võttis vastu seadused, mis määrasid kindlaks natsionaliseerimise korra ja natsionaliseerimisele tulevad suur- ja keskettevõtted ning pangad. Virumaal oli niisuguseid ettevõtteid 26,¹ peale selle kõik pangad ja kohaliku tähtsusega ettevõtted.

Riigistamise praktiliseks teostamiseks moodustas valitsus Natsionaliseerimise Peakomitee, mille esimeheks oli Oskar Sepre. Maakondades moodustati kohalikud natsionaliseerimise komiteed. Virumaa Natsionaliseerimise Komitee asus Narvas. Töö paremaks teostamiseks oli maakond jagatud kaheks:

- 1) Narva linn ja Ida-Virumaa;
- 2) Rakvere linn ja Lääne-Virumaa.²

Esmajärjekorras kuulutati rahva omandiks riikliku tähtsust omavad ettevõtted. Need oli Virumaal põlevkivitööstus, tsemenditööstus, Narva tekstiilitööstus jne. Natsionaliseerimise komisjon ja komissarid nendesse määrati peakomitee poolt. Tuli rangelt järgida, et riikliku tähtsusega ettevõtete juhtijate hulka ei satuks inimesi, kes võivad kahjustada tootmistevõimet.

Tehase, käitise või vabriku natsionaliseerimiseks kutsus komissar kokku töötajate koosoleku või toimus tööseisak, kus ta tegi teatavaks, et ettevõtte läheb üle rahva kätte. Edasi tagandati endine direksioon ning koostati akt ettevõtte ülevõtmise kohta.

26.-27. juulil natsionaliseeriti Virumaal põhilised tööstusettevõtted põlevkivibasseinis, Narvas ja mujal. Sillamäel asuv a-ü "Eesti Õlikonsortsium" õlitööstus ja kaevandused võeti üle juba varem. See oli esimene suurtööstus

¹ "Riigi Teataja" 1940, nr. 81, art. 771, lk. 1189.

² "Virumaa Teataja" nr. 95, 19. aug. 1940.

Virumaal, mis läks rahva käsutusse.¹

Suurettevõtete järel võeti üle kohaliku tähtsusega tööstused. Need oli mitmesugused lauavabrikud, jahuveskid, mööblitööstused jne. Natsionaliseeriti ka kohalikud trükikojad ja transportettevõtted. Nende ülevõtmist juhtis Virumaa Natsionaliseerimise Komitee. Peale alaliste liikmete kuulus sinna veel kaks töelist igast natsionaliseeritavast ettevõttest.²

Töölisele oli ettevõtte natsionaliseerimine pidupäevaks. Alates sellest päevast olid nemad tootmisvahendite täisõiguslikud peremehed. Kiviõli töölised tähistasid seda sündmust piduliku koosolekuga kohalikus rahvamajas. Teate tööstuse ülevõtmise kohta võtsid töölised kõigis vabrikutes ja tehastes vastu rõõmuga.

Hoopis teisiti käitusid ülevõtmisel endised direktorid ja juhatajad. A. Treiberg³ meenutab: "...Mäletan, kuidas endised direktorid aktile allkirja andsid. Nad oli näost kaamed, sulle ei tahtnud seista värisevate sõrmede vahel."⁴ Nende aeg oli läbi. Möödas oli tööliste higi ja vaeva arvel elamise võimalused.

Tehaste ja vabrikute ülevõtmist abistasid töölisel, organiseerides ettevõtetes valvet, et kindlustada häireteta töö natsionaliseerimise ajal.

Riigistatud käitiste juhtimiseks määras Natsionaliseerimise Peakomitee komissarid ning moodustati komiteed ettevõtte töelistest. Komissarideks valiti kohalike tööliste seast inimesed, keda tunti ausate ning kohusetruude võitlejatena ning inimestena. Kiviõlisse määrati komissariks kaevurite ametiühingu endine organisator Johanna Veebermann,⁵ Kohtla-Nõmmele Gold-Fields'i tööstusesse endine kaevur Otto

¹ "Rahva Hääl" nr. 33, 25. juuli 1940.

² "Rahva Hääl" nr. 35, 27. juuli 1940.

³ A. Treiberg oli Kreenholmi komissariks peale H. Roogi lahkumist Tallinna.

⁴ Saabus päev, lk. 172.

⁵ Mõrvati okupantide poolt 1944. a.

Milder,¹ kunda tsemenditehasesse kohalik töölisliikumise juht Bernhard Tinnuri.²

Põlevkivitööstuses määrati juuli lõpul ja augusti algul üksikutesse ettevõtetesse abikomissarid, sest ühe tööstuse koosseisu kuulusid mitmed eri-profiiiliga osakonnad. Kiviõlis määrati kolm abikomissari, kõik endised töölisvanemad: üks - õli- ja bensiinivabrikusse, teine - kaevandusse ja kolmas - ülejäänud osakondadesse. Taoliselt kinnitati abikomissarid ka teistes põlevkivitööstustes.³

Natsionaliseeritud ettevõtete juhtimisele tõmmati kaasa paljud töölisklassi ja töötava intelligentsi paremad esinajad.

Pankade ja suurtööstuse natsionaliseerimine varustas töörahva võimsate majanduslike vahenditega, mille abil oli võimalik murda lõplikult kodanluse majanduslikud positsioonid. Tööstuse riigistamine lõi ühtlasi eeldused üleminekuks plaanimajandusele. Seda tehti 1940.a. viimases kvartalis.

Natsionaliseerimise tagajärjel muutus Virumaa tööstuses domineerivaks sotsialistlik sektor. Suur- ning kesk-tööstus kuulus täielikult sotsialistlikku sektorisse, era-sektorisse jäi väiketööstus.

Kodanluse majanduslikud positsioonid nõrgenesid tunduvalt, kui ei hävinud. Kaubandus jäi veel täielikult eraomanike kätte.

Kaubandusettevõtete tööd organiseeris Kaubanduse Korraldamise Komitee Virumaa osakond, mis asus Narvas Virumaa Natsionaliseerimise Komitee juures. Kaubanduses kehtestati riiklik kontroll, et kindlustada elanike regulaarne varustamine. Esines juhtumeid, et hinnad kruviti liiga kõrgeks, ei lastud vajalikul hulgal toidu- ja tarbeaineid müügile jne.

¹ Pensionär Kohila-Nõmmel.

² "Kaevur" nr.74, 21.juuni 1960; "Rahva Hääli" nr.38,30.juuli 1940.

³ "Kommunist" nr.29,1.aug.1940.

Kontroll kaubandusettevõtete üle seati sisse augustis. Lõpunädalaks oli kontrolli alla võetud 25 suuräri¹ ja hulk väiksemaid kauplusi. Tööliste kontrollile allutati ka kõik Virumaal asuvad apteegid, mida oli 29, ja kinod.²

Kontrolli kaubanduses teostasid töörahva esindajad, piirates tunduvalt erakaupmeestele kasuhuvidele allutatud tegevust.

Kaubandusettevõtete natsionaliseerimine viidi läbi 1940.a. sügisel, mille tagajärjel paranes elanikkonna varustamine ja tugevnes rahvamajanduse sotsialistlik sektor.

Natsionaliseeritavate ettevõtete omanikud püüdsid mõnel juhul kahjustada ettevõtet ja segada juba ülevõetud tehase või vabriku tegevust. Kreenholmi endised omanikud tegid katset vabrikust ära vedada osa sisseseadest. Võttes vabrikut üle, leidis natsionaliseerimise komisjon osa masinaid lahtimonteerituina ning valmis ärasaatmiseks. Kuri plaan jäi vaenlastel teostamata, sest natsionaliseerimine algas varem, kui nad ootasid.³ Kohtla-Nõmmel püüdis tööd segada tööstuse endine inglasest direktor Dunn, kes, olgugi et tema osa tööstuse juhtimises oli läbi, andis vastukäivaid korraldusi tööstuse komissari omadele.

Sabotaažiakte esines kaubanduses kontrolli kehtestamise perioodil. kaupmehed püüdsid likvideerida loata oma ärisid, kõrvaldasid kaupa jne. Sellised juhtumid avastati Jõhvis, Narvas ja mujal Virumaal.

Tänu töörahva valvsusele paljastati klassivaenlaste tehingud ning süüdlased võeti vastutusele. Kodanlus ei loovutanud oma positsioone majanduses vastupanuta, kuid üldiselt läks natsionaliseerimine Virumaal takistusteta. Ettevõtted võeti üle organiseeritult ning kiiresti. Tootmine ei katkenud üheski vabrikus ega tehases. Riigi kätte läksid kõik suured ja keskmised ettevõtted ning kogu transport.

Natsionaliseeritud ettevõtete esmaseks ülesandeks oli tootmise intensiivne jätkamine ja laiendamine. Selle üles-

¹ "Kommunist" nr. 56, 28. aug. 1940.

² Samas.

³ "Kommunist" nr. 40, 12. aug. 1940.

ande täitmisele pühendasid end nii töölised kui ka tööstuse juhtijad. Otsiti ratsionaalsemaid töömeetodeid töödangu tõstmiseks, arenes sotsialistlik võistlus ning tekkisid stahhaanovliku töö alged.

Töölised võtsid koosolekutel vastu otsuseid ja üleskutseid, milledes kutsusid töötama stahhaanovlikult, pidama kõrget töödistsipliini ja otsima uusi töövõtteid. Kreenholmi töölised kinnitasid: "... täidame ausalt meile pandud kohustusi stahhaanovlike töömeetodite kiireks äraõppimiseks ja arendamiseks, et pääseda maailma proletariaadi esiridadesse."¹ Narva Kalevivabriku töölised rõhutasid, et nad tahavad anda maksimumi meie majanuselu õitsengule viimiseks.² Niisuguseid üleskutseid võeti vastu väga paljudes Virumaa ettevõtetes. Neis väljendus töötajate valmisolek anda oma jõud vaba kodumaa hüvanguks ja uus suhtumine töösse.

Üleskutse töötada stahhaanovlikult ei jäänud mitte õhku rippuma, vaid leidis elavat vastukaja kõigi tööliste hulgas ning tehti teoks. Tööviljakuse tõstmisega vastasid töölised partei hoolitsusele rahva eest.

Mitmel pool ettevõtetes teostati tööoperatsioonid poole kiiremini kui varem. Tööaega kasutati ratsionaalselt ning intensiivistati tööprotsessi. 17 kiviõli töolist teostas töö, milleks varem kulus 36 tundi, 18 tunniga.³ Narva Linavabriku monteerimisosakonna 3 töolist tegid 13-14 tunni töö ära 7 tunniga.⁴

Tööliste hulgast tuli ettepanekuid suurendada nende töökoormust. Kreenholmi Manufaktuuri ja Joala vabriku ketrusosakonna töölised pöördusid käitist juhtiva komitee poole palvega, et kahe masina asemel lubataks neil hakata töötama kolmel. Komitee nõusolekul alustatigi tööd kolmel ketrusmasinal.⁵

Ettevõtetes organiseeriti osakondade vahelist

-
- ¹ "Rahva Hääl" nr. 51, 12. aug. 1940.
 - ² "Rahva Hääl" nr. 49, 10. aug. 1940.
 - ³ "Rahva Hääl" nr. 62, 22. aug. 1940.
 - ⁴ "Rahva Hääl" nr. 49, 10. aug. 1940.
 - ⁵ "Rahva Hääl" nr. 52, 13. aug. 1940.

sotsialistlikku võistlust ning moodustati omavahel võistlevaid rühmi. Omavahelist võistlust alustasid Kohtla-Järve ehitustöölised. Alustati ka ettevõtete-vahelise sotsialistliku võistluse organiseerimist. Ühena esimestest esitas Kiviõli kaevandus võistlusüleskutse Kohtla-Järve kaevandusele. Võistlus pidi algama 1.septembrist.¹ Virumaa suurtes ettevõtetes tehti eeltöid laiaulatusliku sotsialistliku võistluse alustamiseks. Moodustati komisjonid, kes hakkasid otsima teid tööviljakuse tõstmiseks.

Sotsialistlik võistlus sellel perioodil tähendas eelkõige teadlikumat töödistsipliini, töö paremat organiseerimist ning tööaja ratsionaalsemat kasutamist. Tööstuse tehnilise rekonstrueerimise ja laiendamise suunas astuti alles esimesi samme.

Töödistsipliini tõus ja kujunev sotsialistlik võistlus tõid kaasa toodangu tõusu. Kiviõlis oli 15.augustiks tõusnud kaevurite päevane toodang 4,9-5 tonnini varasema 4-4,5 tonni asemel. Kohtla-Järvel oli kaevuri päevane toodang veel kõrgem, ulatudes umbes 5,3 tonnini.² koos töö produktiivsuse tõusuga käis kaasas ka kaevurite töötasu tõus, mis innustas neid veelgi suurendama päevanormi. Kiviõlis tõusid kaevurite palgad umbes 30%. Keskmise tunni tasu oli 96 senti ja keskmine päevapalk 7,69 krooni.³

Toodangu tõusu näitas ka tööülesannete täitmine pooleteise - kuni kahe-kordselt. Paljud Narva tekstiilitöölised täitsid oma tööülesandeid selles ulatuses.

Suurt tähelepanu pöörati seni tegevusetult seisnud vabrikukorpuste töölerakendamisele, töötavate ettevõtete laiendamisele ning tehnilisele rekonstrueerimisele. Nende probleemide lahendamisele asuti kohe peale natsionaliseerimist. Narvas seisis tegevusetult suur osa Kreenholmi vabrikute osakondi, osa töötas alakoormatusega. Kohe asuti otsima teid suletud osakondade tööle-rakendamiseks ja koormuse tõstmiseks töötavates osakondades. Alustati lahtivõetud masinate

¹ "Virumaa Teataja" nr. 96, 21. aug. 1940.

² 1940. aasta..., doknr. 206, lk. 255.

³ Samas.

monteerimist, töösaalide kordaseadmist jne. Augusti lõpul oli kava järgi ette nähtud rakendada kahes vahetuses tööle Joala uue vabriku ketrusosakond ja täie koormusega vana vabrik^{ketrus} osakond. Uute võimsuste töölerakendamine Narvas oli suure tähtsusega, sest kusaägil mujal Virumaal ei töötanud tööstusettevõtted nii suure alakoormatusega.

Oli ka niisuguseid ettevõtteid, kus juba alustati tööd mitmes vahetuses. Augusti esimesel poolel hakkas vahetuses^{kolmes} tööle Ubja põlevkivikaevandus, sest nõudmine põlevkivi järgi oli tunduvalt tõusnud.¹

Toodangu suurendamist ettevõtetes lubas asjaolu, et oli avatud uus tooraine ja valmistoodangu turg vennasvabariikide näol.

Tehti algust ka tööstuse tehnilise rekonstrueerimisega. Hakati muretsema uusi masinaid naabervabariikidest. Kohtla-Järve kaevandusse telliti suurel arvul elektrivedureid, et vabaneda ebaproduktiivsest hobustranspordist.

vastavalt nõudmise tõusule toodangu järgi suurenes tööliste arv kõigis maakonna ettevõtetes. Kundas ja Ubjas võeti juuli lõpul ning augusti algul tööle kokku 100 inimest.² Kreenholmis oli augusti lõpul võimalik tööle rakendada 300 inimest.³ Tööstuse laiendamine ja rekonstrueerimine ning tööliste arvu kasv jätkusid järgnevate kuude jooksul kiiresti.

Nõukogude võimu esimesed sammuud tööstuse alal olid suunatud rahvamajanduse kiirele edasiarenemisele ning töötute probleemi lähendamisele.

1940. aasta lõpuks tegi Virumaa rahvamajandus suuri edusamme. Tööstuse laiendamise ja rekonstrueerimise tagajärjel värvati pidevalt uusi töölisi Virumaa ettevõtetesse. Iseloomulik on tööliste arvu suurenemine Kreenholmis. Augustis võeti siin tööle 300 uut töolist, 1. septembrist kuni 15. oktoobrini - 1432 töolist ning detsembris töötas Kreen-

¹ "Virumaa Teataja" nr. 93, 14. aug. 1940.

² Samas.

³ "Kommunist" nr. 53, 25. aug. 1940.

holmis umbes 5000 töelist.¹ Põlevkivitööstuses töötas 1940. aasta lõpuks umbes 7000 töelist, kuna eelmistel aastatel umbes 5000-6000. Töeliste suurim nuhtlus - tööpuudus - oli täiesti likvideeritud. Nõukogude võim suutis sellest jagu saada poole aastaga. Mõningal määral esines maakonnas isegi tööjõu puudust, kvalifitseeritud tööjõu alal. Näiteks Kreenholmis seisis 1940. aasta oktoobris neli osakonda oskustööliste puuduse tõttu.²

Toodangu väljalase kasvas Virumaa ettevõtetes tunduvalt. Kreenholmi Manufaktuuris suurenes tootmine kolme kuu jooksul järgmiselt:³

Aeg \ Liik	Lõnga nädalas (kg)	Riiet nädalas (m)
juuli 1940	24663	162569
okt. 1940	100837	284732

Linavabrikus kasvas toodangu hulk:⁴

Aeg \ Liik	Riiet päevas (m)
juuni 1940	13500
okt. 1940	20000

Tootmise kasv oli küllaltki kiire. Lõnga tootmine Kreenholmis kasvas antud kuude jooksul isegi neli korda. Kõige suurem oligi toodangu juurekasv Virumaal tekstiilitööstuses. Ka teistes ettevõtetes tootlikkus tõusis. Näiteks Kiviõli õlivabrikus tõusis toodang 1940. aasta oktoobris 5029 tonnilt 5293-le tonnile.⁵

1940. aasta viimases kvartalis mindi üle plaanimajandusele. Seoses sellega saavutati veelgi suuremat edu tööstuses.

¹ "Punane Virumaa" nr. 7, 25. okt. 1940; "Kommunist" nr. 163, 16. dets. 1940.

² "Punane Virumaa" nr. 7, 25. okt. 1940.

³ 1940. aasta..., dok. nr. 226, lk. 286.

⁴ Samas.

⁵ "Punane Virumaa" nr. 13, 7. nov. 1940.

Virumaal sammusid siin jällegi esireas Narva tekstiilivabrikud. 1941.a. I kvartali jooksul kasvas toodangu hulk Kreenholmis 400%, Linavabrikus 216%, Kalevivabrikus 225% ja siidivabrikus 232%.¹ Nii suurt ja nii kiiret toodangu juurdekasvu ei olnud saavutatud ühelgi kodanluse võimutsemise aastal.

Toodangu tõusu aluseks olid edusammud tehnilises rekonstrueerimises ja tööviljakuse tõus. Pidevalt rakendati uut sisseasetet vabrikutes. Narva Linavabrikus tõusis ketrusmasinate arv, mis 1940.aasta juunis oli 190, järgmise aasta juuniks 400-ni.²

1940.aasta lõpuks tõusis tunduvalt tööviljakus. Eriti häid tagajärgi saavutati sotsialistliku võistluse käigus Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 25.aastapäeva ja NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste³ auks. Valimiseelses võistluses asus Kreenholmis 116 kangrut tööle kuuel teljel, 3 kangrut alustas aga tööd üheksal teljel.⁴ Narva tekstiilivabrikus "Vill" oli värvijaid, kes värvisid vahetuses 300 meetrit kangast endise 180 meetri asemel.⁵ Virumaa tööliste seas kasvas uus suhtumine töösse. Teadmine, et tööd tehakse enda jaoks, vallandas rahva loovad jõud ja energia. Oli astunud esimene, küllaltki tõhus samm põhimõtte - sotsialistlikus ühiskonnas on töö au ja kuulsuse asi - elluviimiseks.

Nii häid tagajärgi rahvamajanduse arendamises ja tööviljakuse tõusus oli võimalik saavutada ainult nõukogude korra tingimustes. Nõukogude kord purustas vanad tootmisuhted, mis takistasid tootlike jõudude arengut ja lõi tingimused rahvamajanduse igakülgseks arendamiseks. Vabanemine eksploatatsioonist muutis töö iseloomu ja lõi eeldused sotsialistliku töösse suhtumise kujunemiseks.

¹ S.Kutsar-Zabrodskaja, viidatud teos, lk.138.

² Narva Linna ja Ajaloo Muuseum, väljapanekud.

³ Valimised toimusid 12.jaanuaril 1941.a.

⁴ "Punane Virumaa" nr.6, 16.jaan.1941.

⁵ "Kommunist" nr.163, 16.dets.1940.

3. Esimesed sammud nõukogude
maareformi teostamisel
Virumaal

Rahva nõudmise põhjal võttis Riigivolikogu 23. juulil vastu "Deklaratsiooni maa kuulutamise kogu rahva omanduseks." Deklaratsioonis öeldakse: "Kogu maa ühes selle põue varadega, kõik metsad, järved ja jõed kuulutatakse kogu rahva omanduseks, s.o. riigiomanduseks.

Maade suuruseks, mis antakse iga töötava talupoja kasutada, määratakse ülemmäär 30 hektaari...

Maa... kinnistatakse töötavate talupoegade põliseks pidamiseks."¹

Deklaratsioon määras kindlaks maa kasutamise õiguse. Selle aluseks võis olla talupoja isiklik töö oma majapidamises. Maa põlise kasutamise ülemmäär oli 30 ha. Kõik ülejäägid, mis ületasid selle suuruse, kuulusid arvamisele riiklikku maatagavarasse, millest tuli anda maad maata ja vähese maaga talupoegadele. Maareformi teostamise eesmärgiks oli kapitalistlike suurmajapidamiste lõpetamine, talupoegade ekspluateerimise piiramine ja elujõuliste väiketalu loomine.

Sama deklaratsiooniga kustutati kõik maa väljaostumaksud ja talupoegade võlad, Eesti talurahva võlad ulatasid sel perioodil 68 miljoni kroonini.

Juuli lõpul algasid eeltööd maareformi läbiviimiseks. Põllutöoministeriumi juurde moodustati talupoegade maaga varustamise Peakomitee, mille esimeheks oli põllutöominister A. Jõeäär. Kohtadel moodustati maakonnakomiteed ja vallakomiteed.

3. augustil kinnitati maakondade maakomiteede koosseis, nende hulgas ka Virumaa maakomitee, mille esimeheks oli maavanem Jaan Jaaska. Igasse maakonnakomiteesse pidi kuuluma partei ja ametiühingu esindaja. Virumaa maakomitees oli partei esindajaks Rakvere linnapea Harri Raag ja ametiühingu

¹ Riigivolikogu II koosseis, lk. 92.

esindajaks Villem Soo.¹ Maakomitee koosseisu kuulusid ka spetsialistid. Tehnilisteks ettevalmistustöödeks rakendati hulgaliselt maamõõtjaid. Igasse maakonda tuli augustis 17-28 maamõõtjat, kelle ülesandeks esialgu oli olemasolevate maa-kaartide läbitöötamine, vallakomiteede abistamine maasoovijate ankeetlehtede läbitöötamisel jne.

Maakonna maakomiteede lähimaks ülesandeks oli moodustada iga kohaliku vallavalitsuse juurde analoogilised komiteed maatameeste ja vähese maaga talupoegade esindajaist. Oma esimesel koosolekul Virumaa maakomitee kinnitaski 30 kolmeliikmelist vallakomiteed.

Maakomiteed pidid kindlaks tegema: 1) puudulikult haritud või sööti jäetud maad, millede jätmine endiste omanike kätte oleks kahjulik rahvamajandusele;

2) üle 30 ha suuruste majapidamiste maa-alad, mis läheksid arvestamisele riiklikku maatagavarasse;

3) üle 30 ha suurused nn. eeskujulikud majapidamised, millede koosseisust, arvestades põllumajanduse üldisi huvisid, äralõikeid ei tehtaks;

4) 25. augustiks ülemaakondlikud kokkuvõtted maasoovijatest.²

Vallakomiteed lahendasid neid küsimusi valdade piires. 15-20. augustini pidid vallakomiteed kindlaks tegema nõudmised maa suhtes. 22. augustiks tuli valdade maakomiteedel Virumal välja selgitada maatagavarasse arvatava maafondi suurus.³

Maatameeste, kehvtalupoegade, rentnike sooviavalduste vastuvõtmine maa saamiseks läks valdades väga elavalt. Maasaajate registreerimine algas enne 15. augustit. 9. augustil käis Viru-Maidlas juba 100 maasoovijat. Undlas seisid talumehed järgmisel päeval järjekorras ja ootasid, millal nad saavad üle anda oma avaldused. Paljud külad käisid ühiselt maasoovimise palveid esitamas.⁴

¹ "Virumaa Teataja" nr. 92, 12. aug. 1940.

² H. Tiido, Nõukogude maareform Eestis, Tallinn 1960, lk. 32.

³ Eesti NSV Rakvere Rajooni Riiklik Arhiiv, f. 408, nim. 1, s. -ü. 1, l. 78.

⁴ "Virumaa Teataja" nr. 92, 12. aug. 1940; nr. 93, 14. aug. 1940.

Maasoovijaid oli valdades palju. Vao vallas esitas maasaamise avalduse 632 inimest, kellest 384 palusid juurdelõikeid ja 248 uusi talukohti.¹ Paasvere vallas oli 576 maanõudjat.² Üldse esitas maakonnas avaldused maa saamiseks 12272 inimest, neist juurdelõigete saamiseks 7619 ning uute talukohdade rajamiseks 4653.³ Huvi maa saamise vastu oli suur.

Maasoovijate koosseis oli väga kirju. Siin oli neid, kes tõepoolest vajasid maad, kuid ka neid, kes püüdsid kasutada maareformi oma isikliku omandi suurendamiseks või oma liialt suure maaomandi säilitamiseks. Vallakomiteedelt nõudis palju tööd seaduslike maasoovijate väljaselgitamine. Küllaltki palju oli neid, kes soovisid oma maaomandit ümardada põlise kasutamise ülemmäärani - s.o. 30 ha-ni. Juurdelõigete saajate nimekirja jäeti need isikud, kellede koht oli alla 12 ha. Tuli arvestada väljajagamisele kuuluvate maafondide suurust. Ühtlasi oli eesmärgiks kaotada terav differentseerumine külas. Sel põhjusel kustutati juurdelõigete saajate nimekirjast 3294 inimest. Uutest kohasoovijatest võeti arvesse 2934. Need olid maatamehed, kes, vastavalt vallakomiteede otsusele, olid kohe võimelised maad harima. Avaldusi talukohtade saamiseks olid esitanud ka inimesed, kes olid aastaid elanud linnas ning soovisid maad selleks, et "päästa" oma kulakust isa, sugulase või tuttava maaomandit. Taolistel põhjustel kustutati nimekirjast 125 isikut. Maasoovijate nimekirja Virumaal jäi esialgu 7259 inimest.⁴

Maasaajate väljaselgitamisel tehti ka vigu. Jäeti kõrvale paljude põllutööliste avaldused põhjusel, et neil puuduvad majanduslikud võimalused maa harimiseks. Hiljem tuli nimekiri uuesti kontrollida ja parandada.

Üheaegselt maasoovijate väljaselgitamisega valdades, tehti kindlaks ka olemasolev maafond, millest oli võimalik anda juurdelõikeid ja uusi talukohti. Maafondi moodustamiseks võeti arvele kõik talud suurusega üle 30 ha. Neid oli Vi-

¹ "Virumaa Teataja" nr. 96, 21. aug. 1940.

² "Virumaa Teataja" nr. 97, 23. aug. 1940.

³ "Virumaa Teataja" nr. 98, 26. aug. 1940.

⁴ Samas.

rumaal 3649. Maatagavarasse oli neilt võimalik eraldada 68908 hektarit. Niinimetatud "vedelvorstitalusid", s.t. söötis ja halvasti majandatud talusid, oli 470. Need andsid 8148 ha maa-fondi. Kokku moodustas nendest allikatest saadav maatagavara 77056 ha. Üldise jaotamise fondi määrati sellest 58667 ha.¹ Osa eeskujulikult majandatud suurtaludest otsustati jätta tükeldamata. Niisuguseid majandeid oli Virumaal 70 ümber.²

Andmed maasoovijate ja maatagavara kohta oli olemas. Nüüd asuti nende täpsustamisele, kohtade planeerimisele jne. Oktoobri alguseks oli jõutud eeltöödega lõpule ja algas maa-reformi teine etapp - maade väljajagamine kehvikutele ja maa-tameestele.

Maareformi teostamise lõplikvvaatlus ei kuulu käes-oleva töö raamidesse, sest see on väga laialdane küsimus ja nõuab spetsiaalset uurimist.

Põhiliselt viidi maareform Virumaal lõpule 1940. aasta novembris. Maad jagati välja järgmises ulatuses:³

uusi kohti	2212	,	üldpindalaga	24800 ha
juurdelõikeid	2878	,	üldpindalaga	10187 ha
<hr/>				
kokku	5090	,	üldpindalaga	34987 ha

Nõukogude võim viis ellu talurahva põlise unistuse: andis töötavale talupojale tasuta maad.

EKP ja valitsus abistasid igati uusmaasaajaid. Viru-maal said riigilt laenu 1150 talupoega 711355 krooni ulatuses.⁴ Laenu anti hoonete ehitamiseks, inventari, loomade ja seemne muretsemiseks. Kehvike ja keskmike põldude harimiseks asutati Virumaale kaks traktorijaama, millede käsutuses oli 44 trak-torit.⁵

Virumaal leidis ka niisuguseid külasid, millede elanikud polnud huvitatud juurdelõigete saamisest ja uute koh-

¹ "Kommunist" nr.54, 26.aug.1940.

² "Virumaa Teataja" nr.97, 23.aug.1940.

³ "Punane Täht" nr.85, 29.nov.1962.

⁴ "Punane Virumaa" nr.18, 20.nov.1940.

⁵ "Punane Virumaa" nr.26, 10.dets.1940.

tade rajamisest. Põhjuseks oli asjaolu, et külad olid väga vaesed ning maaharimise tase madal. Ühiselt oleks jõutud paremini majandada. Niisugustel juhtudel riik abistas talupoegi. 1940.aasta sügisel võis ka selles osas Virumaal kokkuvõtteid teha. Esimene kolhoos Virumaal ja üldse kogu Eestis loodi 22.sept.1940.a. Narva vallas Dolgaja Niva külas.¹ Oktoobri algul järgnes talle kolhoos "Krasnaja Komarovka" Komarovka külas.² Oktoobri lõpul moodustasid Radoveli küla elanikud kolhoosi "Uus Elu".³ Kõik need kolhoosid asusid Narva-tagustes valdades. Esimesed kolhoosid panid aluse sotsialistlikule sektorile Virumaa põllumajanduses.

Alates maareformi esimestest päevadest tugevnes külas klassivõitlus. Kulakud püüdsid takistada maade arvelevõtmist ja maasaamise palvete esitamist. Sõlmiti fiktiivseid lepinguid, milliste põhjal talud jaotati sugulaste, laste või tuttavate vahel. Kulakute perekonnaliikmed esitasid isegi maasaamise avaldusi. Maatöörahvast hirmutati kuulujuttudega suurtest maksudest, kolhoosidest, sakslaste tulekust jne. Talurahvast püüti ässitada tööliklassi vastu, et lõhkuda tööliste ja talurahva liit ning takistada nõukogude korra ülesehitamist.

Üheks võitlusvahendiks, mida kulaklus kasutas, oli sabotaaž. Hävitati karja, inventari, jäeti koristamata saak, laokile sügisesed külvitööd jne. Püüti viia langusele põllumajanduse toodang maareformi teostamise ajal, et näidata, nagu mõjuks maareform negatiivselt põllumajanduse arengule.

Võitluseks kulakluse vastu tuli välja anda mitmed ranged seadused. 12.juulil 1940 võeti vastu "Sööti jäetud maaomandite võõrandamise seadus", mis sundis täie intensiivsusega põllutöid tegema "vedelvorstitaludes".⁴ 8.augustil 1940 pandi kehtima "Talundite majapidamise korrashoiu seadus", mis kohustas teostama kõiki töid taludes täies ulatuses.⁵

¹ 1940.aasta..., Sündmuste kroonika, lk.472.

² Samas, dok.nr.251, lk.313.

³ "Kommunist" nr.157, 10.dets.1940.

⁴ H.Tiido, viidatud teos, lk.35.

⁵ Samas, lk.36.

Seaduste mittetäitjaid karistati vara konfiskeerimisega.

Maareformi läbiviimist juhtis Virumaa parteiorganisatsioon, mille eesotsas oli kogunud kommunist Alfred Stamm. Suurt tööd tegid Virumaa ÜMÜ osakonnad, koondades ning organiseerides maarahvast ja pidades võitlust kulakluse vastu. ÜMÜ osakonnad andsid palju tublisid aktiviste maareformi teostamiseks valdades. Parteiorganisatsioon suunas maareformi läbiviimisele kogu maakonna parimad jõud, sest selle õigel teostamisel oli väga suur poliitiline tähtsus.

Partei poliitika tulemusena muutus järsult küla sotsiaalne pale: endiste kehvikute arvel suurenes kesktalurahva arv. Kulaklus oli nõrgestatud, kuid mitte likvideeritud. Partei edasine poliitika oli suunatud kulakluse piiramisele ja töötavate talupoegade olukorra parandamisele ja tugevdamisele.

Maareformi kõige tähtsamaks tulemuseks oli asjaolu, et talurahvas veendus isiklikult nõukogude korra eelises. Maareform lahendas tähtsa poliitilise ülesande: kindlustas lõplikult töölisklassi ja talurahva liidu maakonnas.

4. A b i n õ u d t ö ö r a h v a m a t e r i a a l s e
o l u k o r r a p a r a n d a m i s e k s j a
k u l t u u r i t a s e m e t õ s t m i s e k s

Nõukogude võim parandas põhjalikult töötajate olukorda. See sai võimalikuks majanduse viimise tõttu sotsialismi rööbastele ja Nõukogude Liidu abi tulemusena.

Juba tööpuuduse likvideerimine suurendas töörahva sissetulekut. Anti välja seadused tööliste põlga tõstmiseks. Eesti NSV valitsuse, EKP Keskkomitee ja Eesti Ametiühingute Keskliidu 2. augusti otsuse alusel tõsteti tööliste palka vastavalt käitise majanduslikule olukorrale kuni 20%.¹ 5. augusti otsuse põhjal tõsteti insener-tehniliste töötajate ja ametnike palka keskmiselt 15% ulatuses.² Septembris tõsteti veel riik-

¹ 1940. aasta..., dok.nr.182, lk.228-229.

² Samas, dok.nr.182, märkus 1, lk.230.

like ettevõtete ja asutuste töötajate töötasusid ning võrd-
sustati naiste töötasud meeste omadega.¹

Novembris, kui kehtestati nõukogude valuuta, vii-
di läbi töötasude reguleerimine vastavalt teistes nõukogude
vabariikides kehtivale palgasüsteemile .

kooskõlas nende seadustega toimus palkade tõstmis-
ne virumaa ettevõtetes ja asutustes. Septembris toimunud töö-
tasude tõstmise põhjal suurenes näiteks Esimeses Eesti Kroom-
nahavabrikus Rakveres tööliste palk 45%, Kiltsi saeveskis -
38%.² Töötajate sissetulekud suurenesid tunduvalt.

Tähtsal kohal oli tervishoiuküsimuse lahendamine.
Maakonnas oli puudus haiglatest, ambulatooriumidest, meditsii-
nilisest personaalist. Arstiabi ei olnud rahvale kättesaadav.
Otsustavaks sammuks olukorra parandamisel oli määrus tasuta
arstiabi andmise kohta, mis avas raviasutuste ukсед ka kõige
kehvamatele. Maakonnas asutati töötajate teenindamiseks uusi
raviasutusi. Rakveres avati uus polikliinik ja haigla voodi-
kohtade arvu suurendati viiekümnelt sajani. Uue haigla avamis-
töid alustati ka Kohtla-Järvel.

Tööliste korterid olid väga halvad. Esimestest
päevadest peale pööras nõukogude võim suurt tähelepanu korter-
riküsimuse lahendamisele. Tunduvalt parandas töötajate olu-
korda korteriüüride reguleerimine linnades ja töölisasulates.
Korteriüürid, mis tänini neelasid kuni $\frac{1}{4}$ tööliste sissetu-
lekust, alanesid kõikjal. Nõukogude võim natsionaliseeris suu-
red majad. 1940. aasta sügisel natsionaliseeriti Virumaal 459
maja.³ Töölisi paigutati nüüd keldritest ja pööningutelt mu-
gavatesse kodanlaste korteritesse. Hakati ehitama väikekorte-
reid tööliste jaoks ja võeti arvele kõik pooleliolevad majad.
Näiteks Rakveres nähti ette 100 väikekorterite ehitamine. Nar-
vas teostati remont Kreenholmi tööliskasarmutes, et muuta nad
elamiskõlvulisteks. Töölised hakkasid elama inimväärilistes
tingimustes.

Väsimatult hoolitses nõukogude võim rahva hari-

¹ 1940. aasta..., dok.nr.228, lk.288-289; dok.nr.230, lk.289.

² "Virumaa Teataja" nr.116, 7.okt.1940.

³ "Punane Virumaa" nr.33, 28.dets.1940.

duse eest. Haridussüsteemi reorganiseerimise tagajärjel laienesid töötajatel hariduse saamise võimalused. Nagu mujalgi, likvideeriti Virumaal valitsuse seaduse põhjal eraõppeasutused, nagu Zeeh asutuste poolt Rakveres ülalpeetav eraalgkool ja-gümnaasium, Väike-Maarja eragümnaasium, mis võeti avalike koolide võrku, ja teised.¹

Suurenes klassikomplektide arv. Virumaal avati uusi klassikomplekte 14 algkooli juures.² Mitmel pool maakonnas alustasid tööd varem suletud koolid. Nii avati Sõmeru valdlaudlepa algkool, mis eelmisel õppeaastal oli suletud. Kuue algkooli juures hakkasid tööle seitsmenda klassid.³

Põhjalikult muutus koolitöö sisu ja poliitiline eesmärk - kooli ülesandeks oli teadlike sotsialismiehitajate kasvatamine. Usuõpetus kaotati koolidest ja hakati õpetama uusi õppeaineid - vene keelt, konstitutsiooni ja NSV Liidu ajalugu. Organiseeriti uued laste- ja noorsooorganisatsioonid - komsomol ja pioneeriorganisatsioon. Rakvere I Keskkoolis ja Väike-Maarja Keskkoolis alustasid komsomoli rakukesed tööd 27.septembril 1940.a.⁴

Koolipinki asusid ka paljud täiskasvanud, kelle jaoks organiseeriti õhtukoolid. Virumaal avati õhtukool Kundas. Paljudes kohtades korraldati kursusi vene keele ja partei ajaloo õppimiseks. Nii hakati vene keelt õppima Jõhvis ja Väike-Maarjas. Rahva janu hariduse järgi oli suur.

Rahvavõimu tingimustes muutus tundmatuseni Eesti töötajate olukord. Töörahas, kes kodanluse diktatuuri ajal oli olnud kõrvalvaatajaks, sai nüüd osa kõigist loodavatest materiaalsetest ja kuluurilistest hüvedest. Haridus, kunst, kirjandus - kõik muutus kättesaadavaks rahavale. Töörahas koges esimest korda hoolitsust, mida osutas talle valitsus. Kodanlik klikivalitsus oli rahvast ainult kurnanud, kuid tema elutingimuste parandamine ei huvitanud rõhujaid.

¹ "Virumaa Teataja" nr.92, 12.aug.1940; nr.94,16.aug.1940.

² "Rahva Häääl" nr.39,31.juuli 1940.

³ "Virumaa Teataja"nr.95,19.aug.1940.

⁴ "Punane Täht"nr.64, 9,okt.1962.

KOKKUVÕTE

Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel saavutas eesti töörahvas 1940. aasta suvel poliitilise võidu kodanluse üle. Eesti töörahva võitluse otsustav etapp, mis algas 1940. aasta 21. juunil fašistliku klikivalitsuse kukutamise ja rahvavalitsuse moodustamisega, lõppes sotsialistliku revolutsiooni võiduga. Kogu Eestis läks võim kindlalt töörahva kätte. Saavutati võit, millest rahvas oli aastakümneid unistanud. Eesti töörahvas oli raputanud enda turjalt kapitalismi ahela.

Nõukogude võimu väljakuulutamisel Eestis ja Eesti NSV astumisel Nõukogude Liidu koosseisu oli väga suur tähtsus: "Nõukogude Riigi läänepiiridel uute nõukogude vabariikide moodustamisega ja nende astumisega Nõukogude Liitu algas uus ajastu nende ajaloolises arengus..."¹

EKP ja demokraatlik rahvavalitsus kehtestasid laialdase demokraatia. See oli uut tüüpi kõrgem demokraatia - demokraatia töörahva jaoks, rahva enamuse jaoks. Esmakordselt ajaloos said Virumaa töötavad elanikud kasutada laialdasi demokraatlikke vabadusi võitlusteks oma õiguste eest. Virumaa töötajad kasutasid täiel määrat sõna- ja koosolekuvabadust ning organiseerumisvabadust. Demokraatlikud vabadused andsid tööta-
jaile võimaluse osa võtta ühiskonlikust ja poliitilisest elust.
Maakonna poliitiline aktiivsus ja klassiteadlikkus kasvasid kiiresti. Iga päevaga koondusid Virumaa töötajad tihedamini EKP ümber. Oma kogemuste najal veendusid nad, et EKP kaitseb

¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajalugu, Tallinn 1959, lk. 457.

rahva huviseid.

Revolutsiooni hoogsus ja demokraatliku rahvavalitsuse poliitika, mis vastas töötajate huvidele, tõmbasid kaasa ka need, kes algul kõhklesid. Üha uued Virumaa tööliste, töötava intelligentsi ja talurahva hulgas liitusid revolutsiooniga. Revolutsiooni teostasid rahvamassid.

Võitluse käigus 1940. aasta suvel kujunes maakonnas välja töölisklassi liit talurahvaga ja kõigi teiste töötavate rahvakihtidega. See oli aluseks sotsialistliku revolutsiooni võidule ja nõukogude korra ülesehitamisele maakonnas.

EKP Virumaa organisatsioonid juhtisid sotsialistliku revolutsiooni teostamist ja nõukogude võimu ülesehitamise algust maakonnas. Maakonna parteiorganisatsioon EKP Keskkomitee juhtimisel tegi ära suure poliitilise ja organisatsioonilise töö, viies kogu elu Virumaal uutele rööbastele. Eriti selgesti ilmsid selle töö tagajärjel Riigivolikogu valimistel 14.-15. juulil 1940. a., kus EKP poliitika saavutas suurepärase võidu, ja maakonna töötajate ühinemises kogu Eesti töörahva nõudmisega kuulutada riigis välja nõukogude võim. Saavutatud tulemused näitavad, et maakonna parteiorganisatsioon täitis oma ülesandeid aega, ta oli võimeline juhtima töörahva võitlust sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise eest.

Sotsialistlik revolutsioon lõppes nõukogude võimu väljakuulutamiselega Eestis. Kohe kandus võitluse raskuspunkt majanduslikule rindele. Töölisklass purustas EKP juhtimisel kogu Eestis ja ka Virumaal kapitalismi majandusliku baasi: kodanlusele kuuluvad tootmisvahendid muudeti ühiskonna, s. t. kogu rahva omanduseks. Virumaa töölisklass sai enda käsutusse võimsad majanduslikud vahendid ekspluateerijate mahasurumiseks.

Nõukogude võim kuulutas kogu maa rahva omanduseks ja piiras maaeraomandi suuruse 30 hektariga. Nõukogude maareformi tagajärjel hakkasid endised hallparunite sulased ja poosid harima oma põlde. Maa põhiline osa läks töötava talurahva kätte. Maakonna põllumajanduses kujunesid 1940. aasta sügisel sotsialistliku sektori algelised esimeste kolhooside ja sovhooside näol, mis veensid talupeogi sotsialistliku kollektiivmajapidamise eelistes.

Rahvamajanduse alused kujundati täiesti ümber.

Töölisklass koos töötava talurahvaga võitis enda kätte juhtivad positsioonid majanduses, mis lõi tingimused sotsialismi ülesehitamiseks Eesti NSV-s. Hakkasid kujunema uued tootmissuhted, sotsialistlikud tootmissuhted, mis vastasid tootlike jõudude iseloomule. Tootmise eesmärgiks oli kujunenud rahva vajaduste rahuldamine.

Tundmatuseni muutus Nõukogude Eesti ja ka Virumaa töötajate materiaalne olukord. Liiduvabariikide omakasupüüdmatu abi, uute tööliste massiline töölevõtmine, tööviljakuse tõus - kõik see parandas töötajate olukorda. Tõusis maakonna kultuuriline tase, haridus muutus rahvamassidele kättesaadavaks.

Vabanemine eksploateerimisest lõi tingimused rahva loovate jõudude vallapääsemiseks. Töö, mis kodanluse võimutsemise ajal oli rängaks koormaks, hakkas muutuma vajaduseks ja meeldivaks kohustuseks. Ilmnesid sotsialistliku töösse suhtumise alged.

Maakonnaaproletariaat ja progressiivne intelligents olid sotsialistliku revolutsiooni teostamiseks ja nõukogude ühiskonna ülesehitamiseks küllal dlaselt ette valmistatud. Nende poliitiline teadlikkus ja organiseeritus kasvasid pidevalt. Eriti suure hüppe tegi edasi töötav talurahvas, kes revolutsiooni käigus kujunes poliitiliselt teadlikuks võitlejaks. Töötajate massiorganisatsioonid täitsid oma põhilise ülesande, masside poliitilise silmaringi avardamise, hästi.

Sotsialismi ülesehitamine Eesti NSV-s sai kesta ainult ühe aasta, kuid selle aja jooksul maakonnas saavutatud tulemused räägivad töötajate suurest entusiasmist, nende tohutust tahtest muuta elu paremaks.

Rahva loova töö katkestas fašistliku Saksamaa reeturlik kallaletung Nõukogude Liidule 1941. aasta 21. juunil. Peale sõja võidukat lõppu jätkasid Nõukogude Eesti töötajad 1940. aastal alustatud suurt tööd. Nõukogude vennasrahvaste abiga ehitati Eesti NSV-s üles sotsialistlik ühiskond, tehti suuri edusamme rahvamajanduse ja kulruuri arendamisel.

Eesti rahva saavutused sotsialismi ülesehitamisel said võimalikuks ajalooliste juuni- ja juulisündmuste tõttu.

Edu kõigis majandusharudes kõneleb valitud tee õigsusest. Eesti kuulutamisel nõukogude vabariigiks võttis Riigivolikogu vastu deklaratsiooni, kus öeldakse: "Ainult nõukogude võim võib kindlustada meile poliitilise, majandusliku ja kultuurilise õitsengu. Ainult nõukogude kord kindlustab Eesti rahvale tõelise vaba rahvusliku arengu."¹ Meie tänapäeva tegelikkus kinnitab, et need Eesti rahva lootused olid õigustatud.

Monoliitses Nõukogude rahvaste peres ehitavad Eesti NSV ja tema koosseisus ka endise Virumaa elanikud üles kommunistlikku homset. "Kommunistliku ühiskonna ülesehitamine on saanud nõukogude rahva vahetuks praktiliseks ülesandeks..."²

¹ Riigivolikogu II koosseis, lk.57.

² Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1962, lk.58.

KASUTATUD ALLIKATE JA KIRJANDUSE LOETELU

I Arhiivimaterjalid

1. Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklik Keskarchiiv (ENSV ORRKA)
f. 1831, Riigi Statistika Keskbüroo, s.-ü. 1184; 1185
f. 1840, Eesti Põlevkivitööstus, s.-ü. 124
f.R - 1126, Üleriikliku Maatööraha Ühingu Rakvere osakond, s.-ü. 1
f.R - 1094, Väikelinna Töölise Üldühingu Rakvere osakond, s.-ü. 1;3
2. Eesti NSV Rakvere Rajooni Riiklik Archiiv
f. 408, Virumaa TSN Täitevkomitee Üldosakond, s.-ü. 1
3. Rakvere Rajoonidevaheline Koduloomuseum (RM)
Käsitähtkirjalised materjalid $\frac{1621}{26}$; $\frac{1621}{27}$
4. Narva Linna ja Ajaloo Muuseum
Väljapanekud
Käsitähtkirjalised materjalid

II Perioodika

1. Ajalehed

- "Kaevur", aastakäik 1960
- "Kommunist", aastakäik 1940
- "Narva Tööline", aastakäik 1960
- "Punane Täht", aastakäik 1960
- "Punane Täht", aastakäik 1962

- "Punane Virumaa", aastakäik 1962
"Rahva Häääl", aastakäik 1940
"Rahva Häääl", aastakäik 1955
"Старый Нарвский листок", aastakäik 1940
"Virumaa Teataja", aastakäik 1940

2. Ajakirjad ja statistilised väljaanded

- "Looming" nr. 7, 1957
Põllumajandusloendus 1939, Vihk 1, Tallinn 1940
"Riigi Teataja" 1940
Riigivolikogu II koosseis, Stenograafilised aruanded,
Tallinn 1940

III 1940.a. revolutsioonisündmustest osavõtjate mälestused

- Milder, Otto
Palginõmm, Jaan
Põlts-Knuude, Olga
Seilental, Johannes

IV Kirjandus

- Lenin, V.I., Marksismi karikatuurist, Teosed, 23.k.,
Tallinn 1953
Brandt, E., Eesti majanduse olukord kodanliku diktatuuri
perioodil, Tallinn 1955
Eesti NSV ajalugu, Kõige vanemast ajast tänapäevani,
Tallinn 1957
Kutsar-Zabrodskaja, S., Eestimaa Kommunistlik Partei
1940.aasta revolutsioonis, Tallinn 1960
Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajalugu, Tallinn 1959
Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1962

Saabus päev, 1940.aasta revolutsioonilistest sündmustest osavõtjad jutustavad, Tallinn 1960

Tiido, H., Nõukogude maareform Eestis, Tallinn 1960

1940.aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, Dokumente ja materjale, Tallinn 1960

I ptk. Virumaa Vabariigi revolutsioonilised sündmused ja nende järelmõjud 1940. aastal	lk. 12
II ptk. Revolutsioonilise võimude võimulastumise, kodanlike vabariigide lagunemise ja ühe riigivabariigi vallutamise ajast	lk. 27
1. Revolutsiooniliste võimude võimulastumine	lk. 27
2. Kodanlike vabariigide lagunemise algus Virumaal	lk. 40
3. Ühe riigivabariigi vallutamise Virumaal	lk. 45
III ptk. Nõukogude võimude loomise ja rahvasaaduse sotsialistliku ühiskondliku aluse Virumaal peale ühe riigivabariigi vabariigi	lk. 60
1. Nõukogude vabariigi loomise Virumaal	lk. 60
2. Suuresaaduse sotsialistliku ühiskondliku aluse loomise sotsialistlik ühiskondlik alus Virumaal loomise	lk. 64
3. Sotsialistlik ühiskond nõukogude maareformi teostamiseks Virumaal	lk. 74
4. Sotsialistliku ühiskonna materialiseerimise parandamiseks ja kollektiviseerimise teostamiseks	lk. 79
a) kollektiviseerimine	lk. 82
b) koolitused kollektiviseerimise ja kollektiviseerimise teostamiseks	lk. 86

SISUKORD

Sissejuhatus	lk. 2
I ptk. Virumaa töörahva revolutsiooniline väljaastumine juunis 1940	lk.12
II ptk. Revolutsiooniliste hulkade organiseerimine, kodanluse võimuparadi purustamise algus ja uued Riigivolikogu valimised Virumaal	lk.27
1. Revolutsiooniliste hulkade organiseerimine .	lk.27
2. Kodanluse võimuparadi lammutamise algus Virumaal	lk.40
3. Uue Riigivolikogu valimised Virumaal	lk.45
III ptk. Nõukogude võimu ülesehitamise ja rahvamajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise algus Virumaal peale Eesti kuulutamist nõukogude vabariigiks	lk.60
1. Nõukogude võimuparadi loomine Virumaal . .	lk.60
2. Suureraomanduse natsionaliseerimine ja sotsialistliku tööliikumise algus Virumaa ettevõtetes	lk.64
3. Esimesed sammud nõukogude maareformi teostamisel Virumaal	lk.74
4. Abinõud töörahva materiaalse olukorra parandamiseks ja kultuuritaseme tõstmiseks	lk.79
Kokkuvõte	lk.82
Kasutatud allikate ja kirjanduse loetelu . .	lk.86